

Muziejų valdymo kaita tarp savo ir kitų patirties

NASTAZIJA KERŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Vilniaus universitetas, Komunikacijos fakultetas
nastazija.kersyte@kf.vu.lt

Mokslu publikacijos objektas – XIX–XXI a. pradžios Lietuvos muziejų valdymo kaita tarp savo ir kitų patirties. Tikslas – nustatyti ir vertinti, pasirinkus analitinio tyrimo ir statistinių duomenų sisteminimo metodais, muziejų tinklų ir jų priežiūros struktūrų, sistemų formavimo, kaip valstybės pozicijos dėl muziejinio indėlio į tapatumą bei jo prieinamumo plėtrą, tendencijas. Muziejų valdymo Lietuvoje atitinkamu laiku tendencijos panašios į būdingas carinei Rusijai, Sovietų Sąjungai, kai kurioms Vakarų šalims. Muziejų tinklo valdymas – visuomet valstybinis, nors po 1990 m. jam talkina visuomeninės muziejų organizacijos. Muziejų tinklo esminiai požymiai: muziejų rūšys, tipai, skaičius, – kinta lemiami politikos, ideologijos, valdžios ir visuomenės interesų muziejams. Tačiau nuo XX a. trečiojo dešimtmečio palaikoma krašto/kraštotyros muziejų tradicija. Nuo XIX a. vyruoja istorijos muziejų gausėjimas. Po 1990 m. dar išlieka būdinga Lietuvos okupacijų laikams valstybinių muziejų buvimas tendencija, yra tik keli nevalstybiniai muziejai. XXI a. Lietuvos muziejų valdymas siejamas su informacinės visuomenės formavimo, paveldo skaitmeninio strategijų valdymu, prisitaikoma savotiškai bibliotekų, archyvų ir muziejų valdymo Jungtinės Karalystės, JAV patirtis. Publikacija yra dalis N. Keršytės mokslinio tyrimo projekto „Lietuvos muziejininkystės raida 1752–2012 metais“, remiamo Lietuvos mokslo tarybos (LIT-5-16).

Esminiai žodžiai: muziejų tinklas, muziejų sistema, muziejų valdymas.

ĮVADAS

Muziejų valdymo, suvokiamo kaip muziejų tinklo valdymo / priežiūros sistemos organizacijos, raidos Lietuvoje XIX–XXI a. moksliniams tyrimams nėra skirtos specialios studijos. Muziejų valdymo problematikos nesureikšmino analizavę paveldo organizavimo raidą Lietuvoje Jo-

nas Glemža¹, Rasa Čepaitienė² bei gildėnės valstybės kultūros politikos Lietuvoje 1927–1940 m. bruožus Dangiras Mačiulis³,

1 Glemža, J. Paminklosaugos raida Lietuvoje. *Kultūros paminklai*, 7. Vilnius: Savastis, 2000, p. 5–25.

2 Čepaitienė, R. *Laikas ir akmenys. Kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*. Vilnius: LII, 2005, p. 66–108.

3 Mačiulis, D. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius: LII, 2005, p. 125–133.

o taip pat glaustai aptaręs muziejų raidos 1940–1951 m. tendencijas Romaldas Samavičius⁴. Ši problematika daugiau rūpi muzeologijos specialistams. Kai kuriuos jos aspektus lietė Nastazija Keršytė, nagrinėdama XIX a. antroje pusėje carinės Rusijos paveldo organizatorių interesus Lietuvos paveldui⁵, Vilniaus senienų muziejaus (VSM) ir Vilniaus senienų muziejaus Vilniaus viešojoje bibliotekoje (VSMVVB) paveldo misijas⁶ bei 1918–1940 m. Lietuvos Respublikoje paveldo teisės rengimą⁷ ir Valstybės archeologijos komisijos (VAK)⁸, Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus (VDKM)⁹ veiklas, Kultūros paminklų apsaugos įstaigos (KPAĮ)¹⁰ pobūdį. 2012 m. ji, vykdydama Lietuvos Mokslų Tarybos remiamą mokslinio tyrimo projektą „Lietuvos muziejinkystės raida 1752–2012 metais“, atliko jo dalį – muziejų valdymo

raidos Lietuvoje XIX–XXI a. pradžioje analizę bei kartu su Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto doktorantu Mindaugu Kelpša parengė projekto „Lietuvos muziejai 1990–2011 m.: situacijos tyrimas ir informacijos apie tyrimo rezultatus sklaida“, įgyvendinamo Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto tyrėjų grupės bei remiamo LR kultūros ministerijos dalinio finansavimo dalį „Muziejų politika Lietuvoje“, kurią pristatė kaip pranešimą „Nacionalinė muziejų politika: muziejų valdymo kaita, integracinės strategijos tinklaveikos visuomenėje tarp savo ir kitų patirties“ vykusioje 2012 m. rugsėjo 21 d. LR Seime tarptautinėje konferencijoje „Muziejus XXI a. – pokyčiai ir iššūkiai“, organizuotoje kaip valstybinės programos „Muziejų metai 2012“ priemonių dalis.

Čia pateikiama publikacija yra parengta 2013 m., pasirėmus atliktu minėtu 2012 m. autorės tyrimu „Muziejų valdymo kaita tarp savo ir kitų patirties“, kuris yra dalis jos vykdomo mokslinio projekto „Lietuvos muziejinkystės raida 1752–2012 metais“, jį papildžius, iš dalies pertvarkius. Šioje publikacijoje analizuojama ir vertinama, laikantis istoriniams tyrimams būdingos metodologijos, naudojant šaltinių, literatūros analitinio tyrimo ir statistinių duomenų sisteminimo metodus, muziejų valdymo Lietuvoje XIX–XXI a. pradžioje tendencijos, muziejų tinklų ir jų priežiūros struktūrų, sistemų formavimas, kaip valstybinė pozicija muziejų panaudojimo tapatumo raiškai ir žinojimo plėtrai. Diskursas tarp savo ir kitų patirties paryškkinamas kaip tradiciniai ir nauji, kurti savi ir prisitaikyti kitų praktikuojami muziejų valdymo struktūrų moduliai, veiklos priežiūros reglamentai.

4 Samavičius, R. *Pagrindinės Tarybų Lietuvos muziejų raidos tendencijos*. Vilnius: Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi institutas, 1989, 35 p.

5 Keršytė, N. Lietuvos kultūros paveldo globos, organizuotos carinės Rusijos XIX amžiaus antroje pusėje, aspektai. *Kultūros paminklai*, 12. Vilnius: Savastis, 2005, p. 3–16.

6 Keršytė, N. Vilniaus senienų muziejaus ir Vilniaus viešosios bibliotekos paveldo globos misija. *Imperinis Vilnius (1875–1918): kultūros riboženkliai ir vietinės tapatybės*. Vilnius: LLTI, 2009, p. 223–242.

7 Keršytė, N. Paminklų globos sampratos ir teisiniai projektai Lietuvoje 1918–1940 metais. *Liaudies kultūra*, 1996, nr. 3, p. 28–35.

8 Keršytė, N. Valstybės Archeologijos komisija. *Baltų archeologija*, nr. 2(9), 1996, p. 24–32.

9 Keršytė, N. Vytauto Didžiojo Kultūros muziejus – Lietuvos centrinė kultūros paveldo globos įstaiga 1936–1940 metais. *Mūsų praeitis*, nr. 5. Vilnius: Lietuvos istorijos draugija, Lietuvos istorijos institutas, 1998, p. 82–102.

10 Keršytė, N. Kultūros paminklų apsaugos įstaiga Lietuvoje. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Kultūros paveldo centras, 2001, p. 77–90.

Tikimasi papildyti istorinės ir taikomosios muzeologijų Lietuvoje kontekstus svarbiais istoriografiniais aspektais bei padėti praktiškai tobulinti muziejų valdymo / priežiūros sistemas, efektyvinti muziejų tapatumo sklaidą, formuoti informacinę visuomenę.

1. MUZIEJŲ VALDYMO LIETUVOJE

CARIZMO LAIKAIS,

XIX–XX A. PR. ASPEKTAI

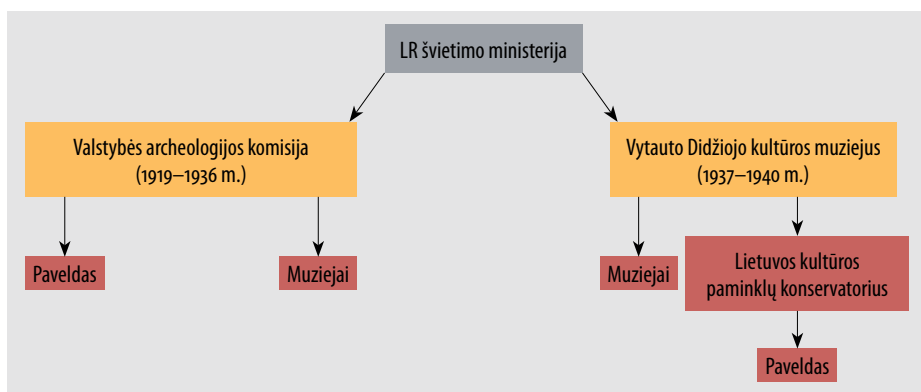
Muziejų organizacijos ir priežiūros pagrindiniai bruožai Lietuvoje XIX–XX a. pradžioje:

- muziejų organizacijos (steigimo, veiklos) garantas – lojalumas valdžios politikai, ideologijai,
- muziejų tinklo užuomazgos tik XIX–XX a. sandūroje,
- valstybinė muziejų ir paveldo priežiūra, apspręsta Rusijos imperijos politikos.

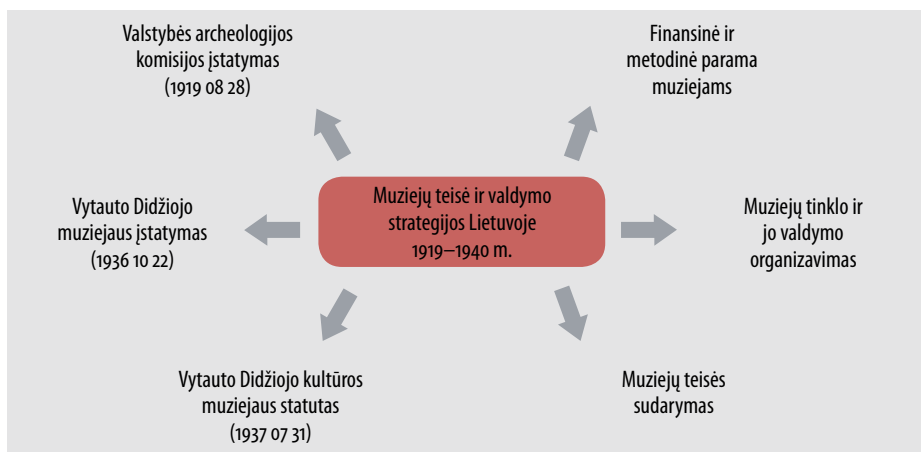
Muziejų organizacija chronologiškai nenuosekli, su pertrūkiais po 1830–1831 m. sukilimo numalšinimo, kai, uždarius 1831 m. Vilniaus universitetą, 1842 m. Vilniaus medicinos-chirurgijos akademiją, iki 1855 m. įkūrimo VSM su Vilniaus laikinąja archeologijos komisija (VLAK, 1855–1865) nebuvo muziejų, o po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo iki 1904 m. spaudos lietuviškais rašmenimis atgavimo valstybinius muziejus steigė tik carinės valdžios struktūros. Neskaitlingo muziejų tinklo (VSMVVB (1867–1915), Michailo Muravjovo Vilniuje (1891–1915), Kauno miesto (1896–1934)) užuomazgos atsirado tik XIX–XX a. sandūroje. Muziejų organizacijos kuratoriai, kurie leido arba ne steigti, veikti muziejams, – Šiaurės Vakarų krašto generalgubernatorius ir Vilniaus švietimo apygardos

globėjas (padaliniai Rusijos imperijos Vidaus reikalų ir Švietimo ministerijų) taikė pagrindinį muziejų, paveldo organizacijai principą – atitikti Lietuvos rusinimo programai, kuri intensyvinta po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo. 1865 m. vasario 27 d. Šiaurės Vakarų krašto vyriausiojo viršininko Muravjovo sudarytos komisijos ideologizuotas muziejaus reiškinio istorinės misijos vertinimas buvo pretekstas panaikinti VSM su VLAK, nors VSM su VLAK grindė savo veiklą pozityvistinės istorijos nuostatomis bei plėtotomis socialinės istorijos pradininko Alexiso de Tocqueville ir kitų moderniosios istorijos kūrėjų istorinės vaizduotės Europoje orientacijomis ir turėjo mokslo pasaulyje objektyvaus ir profesionalaus Lietuvos istorijos, centrinės paveldo globos Šiaurės Vakarų krašto institucijos autoritetą. Minėtos komisijos nario generolo Arkadijaus Stolypino požiūris: *muziejus ne damos etažerė su niekučiais, o kaip mokslas ir istorija tarnaujantis politiškai ginklas*¹¹, – skelbė, kad XIX a. carinėje Rusijoje, kaip ir Vakaruose, kito muziejaus istorinės misijos sampratos: nuo scientistinio link idėjų muziejaus, ideologizuotai interpretuojančio tapatumą, paveldą. Po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo Lietuvoje carinė administracija, proteguodama valstybinę paveldo organizaciją, formavo buvusio Vilniaus universiteto patalpose valstybinių paveldo įstaigų: Centrinis valstybės archyvas (CVA / Vilniaus senųjų aktų archyvas, 1852), kuris, saugojo, pasak jo archyvaro Ivano Sprogio, apie 20 milijonų

¹¹ Keršytė, N. *Lietuvos muziejai iki 1940 metų. Lietuvos muziejų raida XVI–XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003, p. 72.

Muziejų valdymo sistemos Lietuvoje 1919–1940 m.
Schema sudaryta N. Keršytės

Muziejų teisė, strategijos Lietuvoje 1919–1940 m.
Schema sudaryta N. Keršytės

dokumentų (kitas amžininkas nurodė 13 milijonų dokumentų), įvairių „užrašų“, surinktų iš Vilniaus, Kauno, Liublino gubernijų 135 teisinių vietų, iš kitur, bei Vilniaus archeografijos komisija (1864–1915), kuri publikavo rusofiline dvasia interpretuotus dokumentus, išleido jų 28 tomus, ir Vilniaus viešoji biblioteka (VVB, 1867–1915) su VSMVVB, skelbusių prioritetinę strategiją „saugoti stačiatikiškuosius, rusiškuosius istorinius, politinius ir literatūrinius pa-

minklus“, nors VSMVVB sureikšmino tradiciškai ir archeologijos tyrimus, archeologas Fiodoras Pokrovskis parengė Vilniaus, Kauno gubernijų archeologijos *paminklų / vietų* žemėlapius, turinčius išliekamosios vertės Lietuvos archeologijai¹², – tandemą, kuris nebuvo tiesiogiai pavaldus Rusijos imperijos valstybinei dvinarei

12 Keršytė, N. Vilniaus senienų muziejaus ir Vilniaus viešosios, op. cit., p. 226.

paveldo globos sistemai (Imperatoriškosios Archeografijos bei Archeologijos komisijoms, įkurtoms 1834, 1859 m.), bet traktuotas XIX a. antroje pusėje Rusijos imperijos paveldo globos valdymo sistemos projektų kūrėjų kaip galima Šiaurės Vakarų krašto paveldo globos valdymo centrinė struktūra. 1894 m. Rusijos imperijoje paveldo projekte buvo numatyta, kad VSMVVB su VVB bei Vilniaus archeografijos komisija vadovaus trečiajai iš penkiolikos imperijoje archeologijos sričių Vilniaus archeologijos sričiai, kurios erdvė – Vilniaus, Kauno, Gardino gubernijų teritorijos. 1864, 1871, 1894 m. Rusijos imperijos paveldo globos valdymo projektų¹³ sudarytojų požiūris į paveldo valdymo sprendimus, tarp kurių Lietuvos paveldui skirtas dėmesys tik paskutiniuose dviejuose projektuose, atspindėjo aksiominę sąlygą: paveldo, muziejų organizacija ir jos valdymas – svarbus valstybės politikos ir ideologijos aspektas. Tačiau minėti projektai nebuvo įgyvendinti. Rusijos imperijoje valstybinės muziejų politikos, valstybinio valdymo, teisės, terminų, klasifikacijos, valstybinio finansavimo ir centralizuotos priežiūros gairės¹⁴, numatytos tik 1912 m. gruodžio 27–30 d. surengtame Rusijos muziejininkų I suvažiavime Maskvoje, Rusijos istorijos muziejuje. Centralizuoto Rusijos imperijos muziejų, kurių iki 1914 m. oficialus skaičius nebuvo nustaty-

tas, valdymo pokyčiai nepasiekė Lietuvos, Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse iširo valstybinių muziejų tinklo užuomazgos, VSMVVB, Muravjovo muziejaus didelė dalis vertybių išvežta į Maskvą¹⁵.

2. MUZIEJŲ VALDYMO LIETUVOJE 1918–1940 M. BRUOŽAI

2. 1. Valstybės archeologijos komisija. Muziejų priežiūros aspektai

1918 m. Lietuva, tapusi nepriklausoma Respublika, siekė krašto paveldo globą traktuoti kaip valstybės politikai, tautinių nratyvų, ideologijos formavimui ir sklaidai svarbų dalyką. Paveldo situacija, realijos, veiktos istorinių įvykių, buvo kritinės. Iš praeities tepaveldėtas vienas viešas Kauno miesto muziejus. 1919 m. rugpjūčio 28 d. Lietuvos Respublikos Seimui paskelbus VAK įstatymą buvo sudaryta valstybinė centrinė paveldo valdymo institucija, kurios misija, statusas, strategijos nusakytos įstatyme trimis sakiniais: „rinkti, saugoti ir tyrinėti Lietuvos praeities liekanas, susipažinti su surinktomis svetur ir rūpintis grąžinti išvežtas iš Lietuvos“, steigti centro ir vietos archeologijos bei istorijos muziejus ir archyvus, nusavinti visus Lietuvos *praeities liekanų rinkinius* ir pačiai priklausyti švietimo ministerijai. 1920 m. sausio 27 d. švietimo ministro patvirtintos „Valstybės Archajologijos komisijos taisyklės“ detaliau 8 punktuose apibrėžė VAK organizacinę struktūrą, kompetenciją, veiklos sritis, kurios tradiciškai apėmė nekilnojamojo

13 Keršytė, N. *Lietuvos kultūros paveldo globos, organizavimas*, op.cit., p. 11, 3–16.

14 *Музейное дело России*. Под общей редакцией проф. Каулен М. Е. (ответственный редактор), Коссовой И. М., Сундиевской А. А. Москва: Академия переподготовки работников искусства культуры и туризма, Российский институт культурологии МКРФ, 2003, p. 125, 127, 128.

15 Keršytė, N. Vilniaus senienų muziejaus vertybių susigrąžinimo iš Rusijos problemos. *Knygotyra*, 56. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011, p. 33–55.

paveldo bei muziejinių vertybių, archyvų dokumentų apsaugos organizavimą¹⁶.

VAK Valstybės muziejaus bei Valstybės archyvo steigimas liudijo apie ketinimus tęsti tradicines paveldo valdymo dvinarės sistemos tendencijas, iš kurių įgyvendinta tradiciškai sėkmingiau Centrinio valstybės archyvo įkūrimo Kaune, nors be pakopinės archyvų sistemos krašte¹⁷. VAK Valstybės muziejus, kurio 1922 m. sudaryti įstatai, pasirinkus 1920 m. parengtais P. Galaunės *Centrinio archeologijos ir istorijos muziejaus įstatais*, nurodė ketinimus rūpintis *visokiais paminklais*, „kurie savo pilnumoje vaizdžiai ir pilniausiai rodytų Lietuvos gyvenimą, taip pat gyvenimą tų tautų, kurios Lietuvoje yra gyvenę ir gyvena“¹⁸, nebuvus kam jį organizuoti, 1923 m. atiteko Kauno miesto muziejui, kurio vadovas profesorius Eduardas Volteris užėmė aktyvias paveldo valdymo organizavimo pozicijas, kadangi VAK buvo neaktyvi iki 1930 m. 1925 m. spaudoje skelbta, kad Kauno miesto muziejus kasdien priima teikiančius apie kultūros paminklus žinias asmenis, nors 1924 m. VAK buvo išsiuntusi mokykloms aplinkraščius rinkti žinioms apie kultūros paminklus. Taip buvo formuojama nuomonė, kad paveldu domėtis skatino daugiau ne VAK Kauno miesto muziejus, bet Petro Tarasenkos knygelės *Gimtoji senovė* populiarumas. Pasak Tarasenkos, visuomenininkai kraštotyrininkai užpildė per 12000 kortelių,

aprašydami 3375 archeologijos paminklus iš 2282 vietų. Tačiau ketvirtame dešimtmetyje Kauno miesto muziejaus minėtas pretenzijas nutraukė ėmusi aktyviau veikti VAK. 1934 m. muziejus buvo panaikintas, jo rinkiniai atiteko įkurto Tautos – Vytauto Didžiojo muziejaus daliai VDKM.

VAK muziejų valdymo / priežiūros nesuaktualino. Jos prioritetai – paveldo teisė, apskaita ir priežiūra. Tačiau kultūros paveldo apsaugos įstatymas, rengtas nuo trečio dešimtmečio, remiantis Vakarų paveldo teisės patirtimis, buvo vis tobulintas ir nepriimtas¹⁹. Taip pat iki 1934 m. nedaryti paveldo valdymo pokyčiai, nors nuo ketvirto dešimtmečio VAK ir kiti suinteresuotieji suaktyvino centralizuotos paveldo kartu su muziejais valdymo sistemos paieškas. Vieniems patiko valstybinė institucinė, o kitiems visuomeninė struktūra arba abi kartu. Pastarąją siūlė 1933 m. II Lietuvos muziejininkų suvažiavimo, inicijuoto „Aušros“ muziejaus su Šiaulių kraštotyros draugija, dalyviai, o VAK norėjo senovės kultūros paminklų apsaugos rūmų, kurių pagrindinė strategija – registruoti paminklus. Dailininkas Mstislavas Dobužinskis rinkosi dvipakopę paveldo valdymo struktūrą: ministrų kabinete komisiją iš kompetentingų architektūros, istorijos, meno specialistų ir VAK, kuri prižiūrėtų muziejus, paveldo apsaugą, atliktų jo inventorinimą / registraciją, reglamentuotų archeologijos kasinėjimus. Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamentas su Lietuvos miestų ir miestelių sąjunga sudarė kultūros liekanoms saugoti statuto projektą, kur numatė steigti prie savivaldybių paminklų priežiūros komitetus.

16 Keršytė, N. Valstybės Archeologijos komisija, op. cit., p. 24–32.

17 Keršytė, N. Centrinis valstybės archyvas 1919–1940 metais. *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995 metai. Vilnius, 1996, p. 341–350.

18 Keršytė, N. *Lietuvos muziejai iki 1940 metų*, op. cit., p. 103.

19 Keršytė, N. Paminklų globos sampratos ir teisiniai projektai, op. cit., p. 28–35.

Kai kurios apskričių valdybos manė, kad paveldo, muziejų valdymu turi rūpintis kraštotyros draugijos arba kitos visuomeninės patriotinės organizacijos (Šiaulių sąjunga ir pan.). Pelikisas Bugailiškis, Šiaulių „Aušros“ muziejaus ir kraštotyros draugijos vadovas, kraštotyros proceso krašte lyderis bei propaguotojas, kraštotyros, muziejinkystės ir kultūros paveldo apsaugos problemoms skirto periodinio žurnalo „Gimtasis kraštas“ (1934–1943 m.) organizatorius ir leidėjas, svarstė, kad kraštotyros, muziejinkystės apskritai paveldo apsaugos procesą turėtų valdyti kraštotyros draugija ar sąjunga, sukūrusi pakopinę centralizuotą sistemą krašte, panašai kaip yra svetur²⁰. 1934 m. sausio 11 d. VAK buvo reorganizuota į Švietimo ministerijos padalinį Senovės paminklų apsaugos referantūrą (SPAR, 1934–1936 m.), bet VAK įstatymas nebuvo panaikintas.

SPAR, kaip anksčiau VAK, nesistemingai teikė nežymias muziejams *medžiagiškas* (finansines) ir *morališkas* (metodines) paramas. Tik 1932 m. buvo suorganizuoti kursai muziejų vadovams, kuriuose mokytą, kaip tvarkyti, inventorinti muziejines vertybes. SPAR finansiškai muziejus rėmė mažai. 1934 m. vykdytą Telšių „Alkos“ muziejaus su draugija pirmąją kompleksinę etnografinę ekspediciją Lietuvoje, rinkusių monografinę tekstinę ir daiktinę muziejines vertės medžiagą Drobūkščių kaime, teparėmė 500 litų. 1930–1935 m. VAK, SPAR gautų iš valstybės išdo 142 700 Lt skyrė muziejams labai mažą dalį²¹: 1931 m. Šiaulių

„Aušros“, Panevėžio kraštotyros muziejus po 1000 Lt, 1932 m. Panevėžio gimtajam kraštui tirti bei Žemaičių senovės mėgėjų draugijoms po 1 500 Lt, o Šiaulių kraštotyros draugijai 2334,72 Lt, 1933 m. Telšių „Alkos“, Šiaulių „Aušros“ muziejams po 1000 Lt, 1934 m. visiems provincijos muziejams ir jų kraštotyros draugijoms 2500 litų. Matyt, SPAR planavo keisti savo pozicijas, nes 1934–1936 m. atliko muziejų krašte situacijos (muziejų skaičiaus, statusų, veiklos ir turimų muziejinių vertybių pobūdžių) tyrimą. Pirmą kartą muziejinkystės istorijoje buvo surinktos žinios ir apie krašto mokyklose sukauptus rinkinius, organizuotus *muziejėlius*, kurių gausa (408) liudijo apie tautinės mokyklos mokymo programų numatytos kraštotyros kaip mokymo ir ugdymo svarbios priemonės vykdymą.

1935 m. rugsėjo 28–29 dienomis vykusio III muziejinkų ir kraštotyrininkų suvažiavimo, organizuoto „Aušros“ muziejaus su Šiaulių krašto draugija, dalyviai aštriai kritikavo SPAR. Buvo siūloma, kad paveldą, muziejus valdytų turinti *mokslo ir visuomeninę reprezentaciją struktūra*. SPAR prioritėtinės strategijos – paminklų apskaitos – vykdymą kritiškai vertino švietimo ministras Juozas Tonkūnas, manydamas, kad paminklų apskaita – iliuzoriška, nes neparemta kultūros paveldo apsaugos įstatymu²². Dėl pastarojo

protokolas, 1931 06 13, *ten pat*, b. 96, l. 125; VAK išlaidos 1932 m., *ten pat*, b. 93, l. 470; VAK išlaidos 1933 m., *ten pat*, l. 168; VAK posėdžio protokolas, 1934 06 13, *ten pat*, b. 95, l. 160.

22 Keršytė, N. Valstybės Archeologijos komisija, op. cit., p. 30. 1935–1936 m. pasitelkusi 468 bendradarbius (tarp jų 171 matininką, 41 kultūrtechniką ir kitus, daugiausia mokytojus, miškininkus, savivaldybių tarnautojus), surinko žinias apie 4041 kultūros paminklų ir gavo užpildytas 1488 žemės vardyno

20 Bugailiškis, P. Kraštotyros muziejai ir jų uždaviniai. *Gimtasis kraštas*, 1935, nr. 3–4, p. 388.

21 VAK raštas Švietimo ministerijai, 1930 11 24, *Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro archyvas (toliau LKP MCA)*, f. 1, ap. 1, b. 93, l. 474–476; VAK posėdžio

nebuvo istorikas, vienas iš VAK organizatorių Konstantinas Jablonskis kaltino LR švietimo ministeriją: „kultūringos visuomenės egzistavimas be tokių krašto senovės apsaugos įstatymų neįmanomas“²³. Etnologas Ignas Končius išvelgė, jog visokius paveldo, muziejų valdymo projektus nurungs P. Galaunės sumanymai.

2.2. Vytauto Didžiojo Kultūros muziejus: centralizuoto muziejų tinklo valdymo planai

1936 m. spalio 22 dieną paskelbtas LR Seimo VDM įstatymas bei 1937 m. švietimo ministro patvirtintas VDKM statusas panaikino VAK įstatymą ir ją pačią. VDKM, kuriam vadovavo Galaunė, tapo valstybine centrine paveldo, muziejų valdymo įstaiga Lietuvoje, pavaldžia LR švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamentui.

Muziejų priežiūra buvo VDKM Tarybos rūpestis, o paveldo valdymui VDKM suformavo savo struktūroje specialų pa-

žinių formuliarus bei 2500 pasižadėjimų globoti kultūros paminklus, taip pat suregistravo, pasak menotyrininkės Zitės Žemaitytės, 3577 nekilnojamosius paminklus. Iki 1936 m. lapkričio 1 dienos, kaip teigė V. Pryšmantas, buvo apsaugotas 2527 paminklai (621 piliakalnis, 30 alkos kalnų, 287 senos vietos, 83 pastatų griuvėsiai, 123 akmenys su įrašais, 31 pylimas, 8 brastos, 19 akmens gadyinės sodybų). 1936 m. V. Pryšmantas buvo numatęs inventorizuoti 8883 kaimuose 33392 sodybas, kadangi skubėti vertė situacija, jau buvo išnaikinta per 6000 kaimų. R. Čepaitienė svarsto, kad VAK pabrėžtinai dėmesys etnografiniam paveldui – tai būdinga antikvarinė paveldo praktika Lietuvoje laikysena, kurią rinktis privertė žemės reforma bei modernizacija (Čepaitienė, R. *Laikas ir akmenys*, op. cit., p. 112).

23 Jablonskio, K., VAK pirmininko, raštas švietimo ministrui, 1931 05, *Mokslų akademijos Biblioteka (toliau MAB)*, f. 256–18.

dalinį iš panaikintos VAK, vadovaujamą Lietuvos kultūros paminklų konservatoriaus (matyt, prisitaikydamas praktikuotą Lenkijoje centralizuotą paveldo valdymo patirtį (*Rada konserwatorska*, įkurta 1919 m. Varšuvoje, turėjo generalinį konservuotoją, muziejų ir paminklų skyrius, vaivadijose padalinius, tarp jų ir Vilniaus)). Pirmasis Lietuvos paveldo konservuotojas (1936 11 01–1938 02 28) – teisininkas V. Pryšmantas, buvęs SPAR vadovas, vėliau jį pakeitė dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas, kurį šiose pareigose norėjo matyti Galaunė. VDKM netęsė VAK pagrindinės strategijos: kultūros paminklų apskaitos, inventorinimo, išskyrus nuo 1939 m. rudens vykdytus kultūros vertybių Vilniuje ir jo krašte surašymus.

VDKM, kritikavęs VAK dėl neveiklumo, pats susidūrė su neįveikiamomis paveldo priežiūros kliūtimis. Jo pastangos, pasak Viktoro Kuprevičiaus, „išgelbėti nuo sugriuvimo galutinio Gelgaudų ir Kauno pilis arba bent dalinai sulaikyti Raudonės pilies nykimui buvo tik lašas jūroje“²⁴. Amžininkas istorikas Zenonas

24 Keršytė, N. Vytauto Didžiojo Kultūros muziejus – Lietuvos centrinė, op. cit., p. 82–102.

buvo tęsiami Gelgaudų pilies konservavimo darbai, kuriuos dar dvidešimtaisiais metais pradėjo VAK. Jiems Švietimo ministerija skyrė 26500 litų. V. K. Jonynas sudarė su architektu inžinieriumi Algirdu Mošinskiu šios pilies konservavimo darbų sutartį. Paradoksalu, kad restauravimui išleistas 22500 Lt, nebuvo pasamdytas sargas šiai piliai saugoti. Vienuoliai į užkonservuotos Gelgaudų pilies rūsius pylė šakniavaisius. Kauno pilies per 20 nepriklausomybės metų netvarkymas – akivaizdus pavyzdys VAK ir VDKM nepajėgumo spręsti esminių paveldo valdymo klausimų. Nebuvo teisinių svertų, galėjusių paveikti vietos savivaldą rūpintis kultūros paveldo objektų apsauga, priežiūra, nors

Ivinskis teigė, kad Lietuvos Respublikoje trūko tinkamo paminklosaugos suvokimo, o kultūros paminklo vertinimas svyravo tarp kenkėjiško utilitarizmo ir patetinio patriotizmo. VDKM užgulė nepakeliamą našta susirašinėjimo su valdžios pareigūnais, kultūros paveldo objektų, vertybių savininkais, valdytojais dėl įvairių paveldo globos problemų, pažeidimų. VDKM eilė darbuotojų buvo apkrauti skubiomis išvykomis į vietas situacijoms tirti. Buvo sunku paveikti net Biržų burmistrą tvarkyti tinkamai jam išnuomotą 36 m. Žemės ūkio ministerijos Biržų pilies teritoriją bei pačią pilį. Arba, kaip tipinį atvejį galima paminėti Impilties piliakalnio savininko Jono Martinkaus šios istorinės vietos priežiūros trukdžius: nenustatytos apsaugos teritorinės ribos bei nesudarytos galimybės atleisti nuo mokesčių, nenaudojus paveldosauginės reikšmės žemę. Paradoksalu, tačiau teisiškai VDKM tepriklausė trys piliakalniai: Norkūnų, Apuolės, Seredžiaus, perimti iš Žemės reformos departamento.

Nuo 1939 m. VDKM, jo įgaliotinis kultūros vertybių apsaugai Vilniaus krašte Povilas Karazija kartu su Atstovo Vilniaus kraštui prie Lietuvos Respublikos švietimo ministerijos įstaiga (jos vadovu Antanu Juška) rūpinosi skubiai spręsti paveldo apsaugos situacijos Vilniaus krašte svarbiausias

Statybos statuto 79 straipsnis teigė, kad savivaldybės išlaiko jų miesto ribose esančius kultūros paveldo objektus. Tiesa, Kauno miesto savivaldybė skyrė Kauno pilies priežiūrai 10000 litų. Tačiau nebuvo teisiškai apibrėžtas Kauno pilies bei kitos kultūros paveldo objektų teritorijų fiksavimas, sprendimai iš tokių teritorijų iškeldinimo privačios nuosavybės, trukdančios tinkamai tvarkyti, apsaugoti paveldo objektus.

problemas, kurias lėmė politinės-socialinės sanklodos pokyčiai (lenkų administracijai pasitraukus, atėjo TSRS kariuomenės dalys. Vilnius pritrivinko 10000 pabėgėlių. Iš Kauno į Vilnių kėlėsi valstybinės institucijos. Repatrijavo lenkų ir vokiečių kilmės dvarininkai. Vieni būstus apleido, kiti juos užėmė. 1940 m. pavasarį pradėta žemės reforma Vilniaus krašte: nusavinant žemes, iki birželio mėnesio planuota paimti 70 000 ha, išskirstyti 1105 kaimų į viensėdžius). Buvo remtasi VDKM statutu ir Vytauto Didžiojo muziejaus Įstatymu bei VDKM parengtu specialiu Vilniaus miesto ir jo srities kultūros paminklų apsaugos reglamentu. Atsižvelgta į lenkų paveldo valdymo patirtį, tęsti anksčiau vykdyti kai kurie paveldo apsaugos darbai (Gedimino kalno pilies, Trakų pilies). Šimtai VDKM surašytų patikrinimų išvežamų vertybių aktų, gautų vertybių sąrašų, atsiųstų asmenų bei muitinių, Valiutų komisijos leidžiamų išvežti iš Lietuvos brangiųjų metalų dirbinių, pranešimų apie paliktas be priežiūros kultūros vertybes ir perėmimas buvusių Stepono Batoro universiteto (SBU) muziejų bei Meno muziejaus, Reprerentaciniuose rūmuose rinkinių bei 1940 m. vasarą pradėtas dvarų kultūros vertybių surašymas Vilniaus krašte bylojo apie atliktą milžinišką darbą.

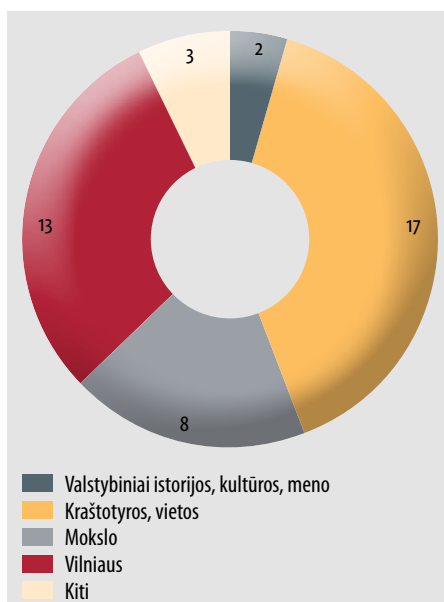
Didelės paveldo išteklių priežiūros darbų apimtys turėjo *greitosios pagalbos* charakterį. Tačiau VDKM nuosekliai organizavo Lietuvos muziejų, kaip paveldo dalies, valdymą / priežiūrą, pabrėždamas prioritetus:

- kurti muziejų teisės reglamentus,
- tvarkyti, optimizuoti muziejų tinklą,
- finansiškai, metodiškai remti muziejus,
- prižiūrėti muziejų veiklas,
- įtraukti muziejus į paveldo apskaitos, apsaugos veiklą.

1937 m. VDKM Etnografijos skyriaus vedėjas Antanas Rūkštelė buvo išsiųstas į provinciją, kad objektyviai įvertintų muziejų būklę, veiklą. Norėta motyvuotai teikti muziejams finansinę ir metodinę paramą. VDKM rėmė tik provincijos visuomeninius kraštotyros, vietos muziejus, tą patį darė ir vietos savivaldos administracijos. Vadovautasi valstybės politikos strategija, kuri vertino kraštotyros, vietos muziejus kartu su mokyklomis kaip svarbiausius kultūros ir švietimo židinius provincijoje. 1938, 1939, 1940 m. VDKM šių muziejų prioritetiniams poreikiams (rinkimui, tvarkymui, inventorinimui eksponatų) skyrė iš viso apie 50 000 litų.

1938 m. VDKM rengė Lietuvos muziejų tinklo bei *Istorijos, kraštotyros ir meno muziejams steigti bei tvarkyti įstatymo* projektus. Lietuvos muziejų tinklo projektas, Rūkštelės parengtas, buvo VDKM Tarybos tobulinamas, prisidėjo Karazija, Jonas Puzinas, kuris siūlė muziejų tinklo valdymo sistemą formuoti iš septynių krašto sričių: Telšių – Žemaitijos, Šiaulių – Vidurio Lietuvos, Panevėžio – Šiaurės Lietuvos, Utenos ar Ukmergės – Rytų Lietuvos, Alytaus – Dzūkijos, Marijampolės – Užnemunės, Klaipėdos – Klaipėdos krašto bei steigti centrinius muziejus, kurie tvarkytų numatytų sričių muziejų priežiūrą tik apskričių miestuose.

Galauė muziejų tinklo reikšmę grindė kaip muziejų politikos dalyką, muziejų poreikio bei tapatumo išraišką. Tinklas, pasak jo, reikalingas, kad „kiekvienas muziejus, anksčiau atsiradęs ar besikuriantis, būtų tinkamas tam tikros apylinkės Lietuvos praeities paminklų rinkėjas, globėjas ir tyrinėtojas. Antra, nesant bendro įstatymo ar statuto tvarkyti provincijos muziejus, VDKM pavesta juos prižiūrėti, rūpintis or-

Lietuvos muziejų tinklas 1939 m.
Schema sudaryta N. Keršytės

ganizuoti muziejinį darbą Lietuvoje, tad būtina žinoti kas yra ir ko dar reiktų²⁵. 1938 m. VDKM pasiuntė visiems muziejams anketas, kad susirinktų kuo išsamesnes žinias apie jų būklę ir pobūdį. Po metų Lietuvos muziejų tinklo korekcijas skatino Vilniaus ir jo krašto muziejų įvairovė. Lietuvos muziejų tinklo formavimui, jo centralizuotam valdymui, žinoma, pirmiausia reikėjo teisinių pagrindimų. *Istorijos, kraštotyros ir meno muziejams steigti bei tvarkyti įstatymas* buvo racionalaus muziejų valdymo garantas. Šis įstatymas – pirmasis Lietuvoje bendresnio pobūdžio muziejų įstatymas. Jo projekte numatyta iš dalies tradicinė ir nauja muziejų organizavimo, veiklos priežiūra. Tradiciškai muziejų kuravimas paliktas LR švietimo ministerijai. Muziejai steigiami bei likviduo-

25 Keršytė, N. *Lietuvos muziejininkystės raida 1918–1940*. Disertacija. Vilniaus universitetas, Naujosios istorijos katedra, 1994, p. 89.

jami, jai leidus. Jai pavaldūs ne tik valstybiniai, bet ir nevalstybiniai, visuomeniniai ir privatus muziejai. Ji nustato muziejų tipus, tinklą, eksponatų rinkimo rajonus bei muziejus finansuoja, duoda patalpas. Negalinti saugoti savo retus eksponatus, perduoda kitiems. Numato steigti muziejus apskričių centruose, kad taptų kultūros paminklų apsaugos centrais, o ne tik rūpintusi muziejinių vertybių apsauga ir muziejine reprezentacija. Taigi VDKM Taryba norėjo sudaryti teisinis prielaidas atsirasti centralizuotos pakopinės paveldo apsaugos institucinei sistemai. Šio įstatymo nuostatos nurodė, kad būtų panaikinta ankstesnė tvarka, kai apskričių viršinininkai davė leidimus steigti provincijoje muziejus. Apskritai šis muziejų įstatymas atspindėjo itin kritiškas Galaunės muziejų situacijos vertinimo nuostatas bei norus sukurti totališkai centralizuoto muziejų, paveldo krašte valdymo modulį. Kitų kraštų muziejų valdymo praktikoje panašūs sumanymai buvo atsargiai respektuoti. Galaunės svarstymai apie muziejų rinkinių ir muziejų performavimus, kaip ir panašūs 1934 m. Vilniaus vaivadijos paveldo kuratoriaus Stanisława Lorentzo siūlymai pertvarkyti, pasak jo, besidubliuojančius muziejų rinkinius Vilniuje, negalėjo būti realizuoti dėl elementarios priežasties: nuosavybės teisės. Nors centralizavimo principas, kada krašte vyko muziejų organizavimo bumas (pasak Galaunės, *muziejomanija*), o nebuvo tinkamų trijų pagrindinių sąlygų: lėšų, patalpų, kvalifikuotų muziejininkų, – buvo muziejininkystės plėtojimui gelbėjimosi ratas. Tačiau centralizavimo principo įgyvendinimas buvo sudėtingas, reikalaujantis eilės teisinių ir administracinių svertų, o svarbiausia, valstybės paveldo, muziejų politikos pozicijų,

kurių stoką iliustravo keli ryškūs atvejai: 1939 m. nepavyko sudaryti Vilniuje nacionalinio centrinio muziejaus iš visuomeninių organizacijų, tautinių bendrijų, buvusių lenkų valstybinių muziejų bei iš VDKM kai kurių rinkinių, taip pat VDKM, nuo 1937 m. perėmęs iš Žemės ūkio rūmų iniciatyvas ir palaikomas patriotiškos inteligentijos, nepajėgė įkurti „lietuviškos formos“ *Tėviškės* muziejaus. 1939 m. VDKM tik iš dalies turėjo įtakos Lietuvos muziejams, kurių daugelis nevalstybiniai, necentralizuoto tinklo pokyčiams. 1939 m. Lietuvos muziejų tinklo pagrindiniai bruožai: dominavimas visuomeninės kilmės kraštotyros muziejų bei buvimas nacionalinio muziejaus – Vytauto Didžiojo, sudaryto iš dviejų savarankiškų valstybinių muziejų: VDKM ir Vytauto Didžiojo karo. Akivaizdu, kad į muziejų tinklo sudėtį neįtraukti VAK / SPAR konstatuoti keli šimtai mokyklų *muziejėlių*, nes tuomet, kaip ir vėliau, sovietiniais metais bei po 1990 m., jų ir *visuomeninių* muziejų statuso tinkamai nereglamentavus, tokio vieno kito muziejaus įtraukimas į oficialias muziejų tinklų statistikas buvo išskirtinis.

1940 m. Lietuvos švietimo ministerija performavo VDKM rengtą *Istorijos, kraštotyros ir meno muziejams steigti bei tvarkyti įstatymo* projektą į *Viešųjų muziejų įstatymą*, sugriežtino valstybinių ir liberalizavo nevalstybinių muziejų reglamentus: valstybiniai muziejai steigiami ir likviduojami Ministrų Tarybos nutarimais, kiti steigėjų, leidus švietimo ministerijai; muziejus išlaiko steigėjai, nevalstybiniai muziejai gali gauti pašalpų iš valstybės išdo. VDKM bei LR švietimo ministerijos minėti įstatymai buvo pakoreguoti ir sudėti į *Viešųjų kultūros muziejų įstatymą*, kuris paskelbtas 1940 m. liepos 25 d. jau

sovietų Lietuvoje. Jis su nacionalizacija, ideologija apsprendė sovietų Lietuvos muziejų tinklo ir jo valdymo pobūdį.

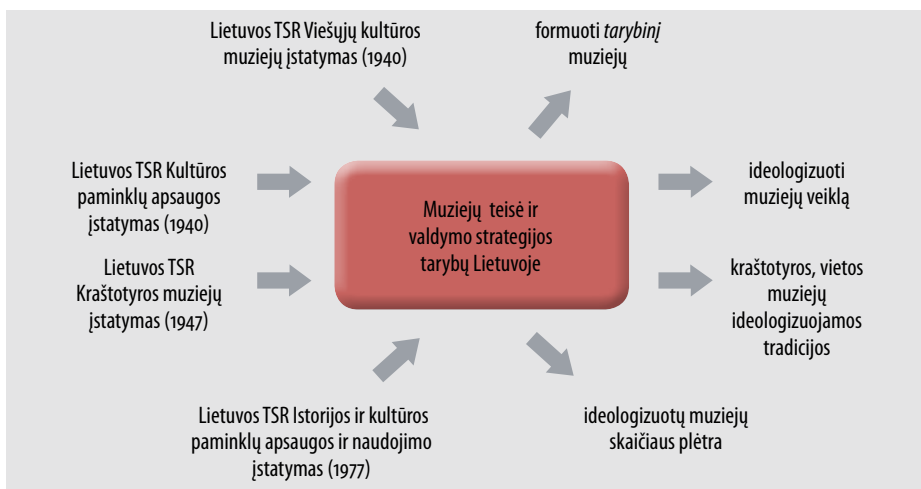
3. MUZIEJŲ VALDYMO TARYBŲ LIETUVOJE POBŪDIS. TARYBINIO MUZIEJAUS FORMAVIMAS

Muziejų valdymas tarybų Lietuvoje chronologizuojamas į pirmosios (1940–1941) ir antrosios sovietų okupacijos (1944–1990) periodus, nors jiems būdingos bendros muziejų valdymo / priežiūros nuostatos, jas lėmusios paradigmos – formuoti *tarybinių* muziejų tinklą, talkinantį ideologijos sklaidai. Kito tik muziejų valdymo struktūros ir kai kurie jų veiklos prioritetai.

3.1. Muziejų valdymas pirmosios sovietų okupacijos metais

Pirmosios sovietų okupacijos laiku Lietuvoje bandė prižiūrėti muziejus Lituaniistikos institutas, (LI, Antano Smetonos

Lituaniistikos institutas, įsteigtas 1938 m.), o vėliau, LTSR Mokslų akademija, įkurta 1941 m. sausio 16 dieną LI pagrindu (LTSR MA) ir KPAĮ, nors tuo rūpintis valdžia buvo įpareigojusi ir Kauno Valstybinį kultūros muziejų (KVKM, pervardytas VDKM), bet šis to nevykdė. Muziejų ir paveldo globos misijas numatė 1940 m. liepos 3 dieną Mykolo Biržiškos parengtas LI „plėtotės projektas“ ir LTSR MA statusas. Sureikšminti archyvų globos siekiai. Biržiška rūpinosi, kad būtų „perkvalifikuotas“ LTSR Ministrų Tarybos nutarimas, atidavęs archyvų priežiūrą Vidaus reikalų ministerijai (NKVD). Valdžia nepakeitė archyvų priežiūros kuravimo, kurio tradicinės tendencijos klostėsi nuo carizmo laikų. Palankiau vertinta galimybė pavesti paveldo ir muziejų priežiūrą LI, o vėliau LTSR MA. Beje, situacijos ir subjektyvūs faktoriai lėmė tai, kad tik nežymi dalis muziejų pateko į šių mokslo institucijų tiesioginę ir formalią globą. Nuo 1940 m. rudens LI, įpareigotas ŠLK, formaliai ėmė

Muziejų teisė, valdymo strategijos sovietų Lietuvoje. Schema sudaryta N.Keršytės

prižiūrėti draugijų (Mokslo bičiulių (TPN), Lietuvių mokslo (LMD), Gudų mokslo), Žydų mokslo instituto, Vrublevskių bibliotekos muziejus Vilniuje²⁶. Vėliau tą priežiūrą tęsė LTSR MA, dar į ją įtraukdama ir Karaimų muziejų Trakuose, Maironio, Vaižganto muziejus Kaune ir „Aušros“ muziejų Šiauliuose. LTSR MA Istorijos, Etnologijos, Lietuvių literatūros institutai siekė sudaryti naujus muziejus: Vilniaus istorinį, Vilniaus etnografinį, Vilniaus Literatūrinį (pastarasis buvo skirtas senajai ir naujai lietuvių literatūrai, „Aušrai“, Jonui Basanavičiui, surinko apie 20 000 eksponatų), – pasitelkdami rinkinius perimtų minėtų draugijų ir Vrublevskių bibliotekos muziejų bei rūpindamiesi prisijungti buvusio SBU Archeologijos ir Etnografijos muziejų rinkinius, o taip pat kaupdami iš įvairių šaltinių vertybes. Lietuvių literatūros institutas buvo įpareigotas talkinti Aleksandro Puškino literatūrinio muziejaus sudarymui Markučiuose, Vilniuje buvusiam dvarelyje, kuris 1884–1935 m. priklausė poeto sūnaus Grigorijaus šeimai (žmonai Varvarai)²⁷.

1940 m. liepos 25 d. LTSR valdžiai paskelbus Kultūros paminklų apsaugos įstatymą, KPAĮ nors dar išlikdama iki 1941 m. balandžio 1 d. KVKM struktūroje, neturėdama savo antspaudo, blankų raštams, atskiro nuo minėto muziejaus finansavimo iš valstybės biudžeto, užėmė savarankiškos centrinės valstybinės kultū-

ros paminklų apsaugos įstaigos pozicijas. KPAĮ viršininkas Jonynas ir „Aušros“ muziejaus globėjas Bugailiškis, rūpinosi, kad KPAĮ globotų ne Politinio švietimo valdyba, kuriai priklausė ideologijos ruporais verčiamos įstaigos: bibliotekos, skaityklos, kultūros namai, kraštotyros muziejai, – bet LTSR Mokslų akademija. Jonynas argumentavo: KPAĮ „darbo vykdyti be mokslo tyrimo yra neįmanoma ir šį atsakingą darbą tegalima pavesti tik pirmaeilėms mokslinėms pajėgoms“²⁸. 1941 m. vasario 16 dieną ŠLK vykusio muziejininkų, kraštotyrininkų pasitarimo dėl kultūros paminklų globos, muziejų veiklos tvarkymo išrinkta komisija (jos narys KPAĮ viršininkas Jonynas) ragino valdžią įpareigoti ŠLK Politinio švietimo valdybą parengti ir pateikti LKP (b) CK ir LTSR Liaudies Komisarų Tarybai (LKT) tvirtinti KPAĮ ir muziejų nuostatus bei įkurti valdybą prie ŠLK prižiūrėti paveldui ir muziejams. 1941 m. gegužės 17 dienos LTSR LKT nutarimu KPAĮ buvo perduota LTSR Mokslų akademijai. KPAĮ veiklos prioritetai²⁹:

- nacionalizuotų dvarų paveldo registracija, apsauga,

- muziejų įtraukimas į paveldo priežiūrą.

Nuo 1940 m. liepos 21 dienos KPAĮ sudarytų 14 komisijų-brigadų (kiekvienoje po 2–3 KPAĮ įgaliotinius: darbuotojus, muziejininkus, dailininkus, piešimo ir kitų dalykų mokytojus, kurių įgaliojimus aprobavo ŠLK ir NKVD, pradėjo kultūros vertybių registravimą nacionalizuotuose dvaruose 13 apygardų, į kurias įėjo 1–3 apskritys.

26 Keršytė, N. Antano Smetonos lituanistikos institutas – Lietuvos kultūros palikimo saugotojas. *Lituanistica*, 1996, nr. 3, p. 63–75.

27 Keršytė, N. Muziejai Vilniuje 1939–1941 metais. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1939–1945*. Vilnius: LLTI, 1999, p. 183.

28 *Lietuvos TSR Kultūros paminklų apsauga*. Kaunas: Kultūros paminklų apsaugos įstaiga, 1940, p. 1–19.

29 Keršytė, N. Kultūros paminklų apsaugos, op. cit., p. 77–90.

Taip pat dvarų kultūros vertybes surašinėjo KVKM, Vilniaus Dailės, Šiaulių „Aušros“, Telšių „Alkos“, Rokiškio, Kretingos muziejų darbuotojai, kurie siuntė KPAĮ surašytų dvarų kultūros vertybių sąrašus. Dirbta labai intensyviai, nes skubėti vertė aplinkybės: Valstybinės žemės ūkio komisijos sudaromos tarpžinybinės komisijos skirstė dvarus suinteresuotoms įstaigoms bei nemažai jų užėmė Raudonosios armijos daliniai. 1940–1941 m. KPAĮ įgaliotiniai aplankė 1200 dvarų, iš kurių 500 buvo „kultūros paminklų“, jų surašė daugiau nei 10000. Dalis jų pateko į muziejus ir KPAĮ saugyklas. KPAĮ nurodymu buvo išvežamos į sandėlius Kaune, taip pat į Apytalaukės, Tytuvėnų, Beržėnų, Pakruojo dvarus (Kėdainių, Raseinių, Šiaulių apskrityse), vadintus KPAĮ bazėmis, bei į KVKM, Vilniaus dailės, Telšių „Alkos“, Šiaulių „Aušros“, Rokiškio, Kretingos, Biržų muziejus. Telšių „Alkos“ muziejus susivežė 20 sunkvežimių kultūros vertybių iš 29 dvarų ir tikėjosi atsivežti jų dar 30 sunkvežimių. Tik iš kelių dvarų jos buvo atgabentos į Kretingos muziejų, nes KPAĮ manė, kad kultūros vertybes sandėliuoti pasienio zonoje buvo nesaugu. Dvarų bibliotekos buvo vežamos į Vilniaus ir Kauno centrinės bibliotekas. Darbams trukdė transporto ir patalpų kultūros vertybėms sandėliuoti stoka. Dalis kultūros vertybių buvo palikta dvaruose. KPAĮ turėjo jų sąrašus ir dvarų savininkų ar jų įgaliotinių bei komisarų raštiškus pažadus jas saugoti. 1941 m. pavasarį KPAĮ darbuotojai ir įgaliotiniai tikrino dvaruose paliktų kultūros vertybių būklę ir konstatavo, kad jų apsauga nebuvo garantuota. Dvarus išskirsčius sovietiniams ūkiams, MTS, prieglaudoms, amatų mo-

kykloms ir panašioms institucijoms, o kai kuriuos jų užėmus Raudonosios armijos daliniams, kultūros vertybės buvo grobtomos, naikinamos, iškeliamos į palėpes. Nemaža jų dalis pakliuvo į kompartijos, komjaunimo, raudonarmiečių būstines, į raudonarmiečių, NKVD bei NKGB darbuotojų butus. 1941 m. kovo 21 d. KPAĮ kreipėsi į apskričių vykdomuosius komitetus, prašydama užtikrinti kultūros vertybių saugojimą dvaruose. KPAĮ minėtus prioritetinius darbus tęsė ir karo metais, nuo 1941 m. rudens tikrino dvaruose ir muziejuose kultūros vertybių būklę, nukentėjimus nuo sovietmečio ir karo, o nuo 1942 m. vežė, talkinus muziejininkams, dvaruose suregistruotas kultūros vertybes į muziejus. Taip pat KPAĮ įgalioti muziejininkai, mokytojai aprašė bažnyčių 1098 varpus, domėjosi archeologijos *paminklų* inventorinimu. 1942 m. pabaigoje KPAĮ buvo perkelta iš Kauno į Vilnių, o po karo, 1945 m. panaikinta.

3. 2. Muziejų valdymas sovietinėje Lietuvoje

1944–1990 m. Bendrieji sovietiniai centralizavimo ir ideologizavimo stereotipai

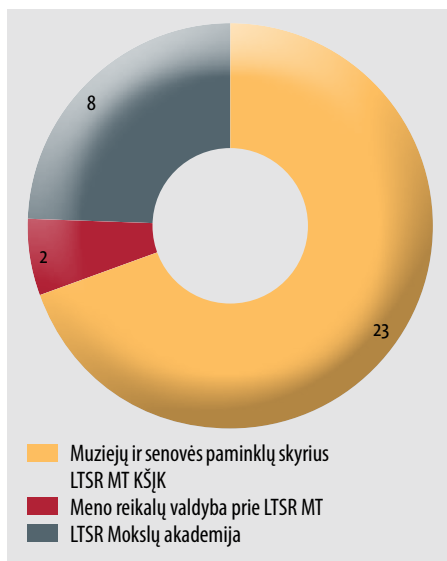
Sovietų Lietuvoje 1944–1990 m. muziejų ir paveldo valdymas aljansinis, jo valstybinis ir visuomeninis moduliai formuoti atsižvelgus į TSRS centrinių kultūros paveldo apsaugos bei kraštotyros valdymo struktūrų pobūdį. 1944 m. spalio 1 dieną KPAĮ buvo priskirta LTSR LKT Meno reikalų valdybai, išskyrus jos Architektūros skyrių, kuris buvo perduotas LTSR LKT Architektūros skyriui. Nors 1944 m. lapkričio 9 d. LTSR

LKT priimtas nutarimas „Dėl Lietuvos TSR muziejų veiklos atnaujinimo“ numatė muziejų, kilnojamųjų ir nekilnojamojų kultūros paminklų, vertybių priežiūrą, apsaugą pavesti KPAĮ, tačiau buvo suformuota nauja struktūra – Muziejų ir paminklų valdyba prie ŠLK Švietimo įstaigų komiteto, kurios inspektorius Stasys Daunys buvo įpareigotas 1945 m. vasario 14 dieną perimti KPAĮ turtą. Netrukus valdyba pervardinta į Muziejų ir senovės paminklų skyrių (MSPS, 1945–1963) prie LTSR MT Kultūros švietimo įstaigų komiteto (KŠĮK). 1953 m. įkūrus Kultūros ministeriją, MSPS tapo jos struktūros dalimi ir veikė iki 1963 m., kuomet buvo reorganizuotas į Muziejų ir kultūros paveldo apsaugos valdybą (MKPAV, 1963–1990 m.).

MSPS pirmaisiais veiklos metais pirmenybę teikė kilnojamųjų vertybių apskaitai, patikrinimui, kas liko po karo. 1945–1954 m. LTSR, kaip ir visoje TSRS, vykdyta muziejų fondų apskaita, kurios rezultatai (fiksuoti tipinėje TSRS dokumentacijoje) buvo siunčiami į centrą, Maskvą. 1947–1948 m. MSPS ataskaitose apie LTSR muziejų būklę, nurodoma apytiksliai muziejų statistika: 1941–1944 m. sunaikinti 8 kraštotyros muziejai, 10 muziejų sugriauta, rasta po karo kraštotyros muziejuose tik 49 541 eksponatas. 1945 m. spalio 1 d. buvo 25 muziejai, iš jų 18 kultūros-švietimo įstaigų sistemoje. 1947 m. tarp kraštotyros muziejų daugiausia eksponatų turėjo Panevėžio kraštotyros – 24 695, o mažiausia – 65 Trakų kraštotyros muziejus³⁰. 1949 m. LTSR muziejų tinklo valdymo sistema dar išliko necentralizuota.

30 Samavičius, R. *Pagrindinės Tarybų Lietuvos muziejų raidos tendencijos*. Vilnius: Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi institutas, 1989, p. 32.

31 Справка о положении музеев в Литовской ССР,

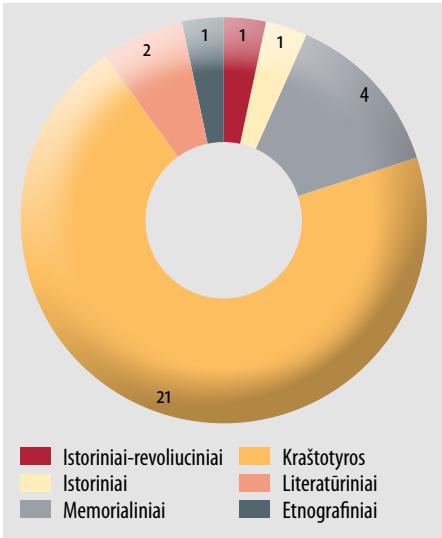
LTSR muziejų tinklo valdymo sistema 1949 m. Schema sudaryta N. Keršytės, remiantis pažyma apie LTSR muziejus 1949–1950 m.³¹

Tarp 23 muziejų, pavaldžių MSPS, 18 buvo kraštotyros. Meno reikalų valdybos prie LTSR MT žinioje – 2 meno muziejai. LTSR MA pavaldūs – anksčiau minėti 8 muziejai.

Penktajame dešimtmetyje MSPS prioritetiniai muziejų valdymo uždaviniai buvo muziejų *valymas* ir centralizuoto valstybinių tarybinių muziejų tinklo sudarymas. Muziejų „valymą“ (atleidimą neįtikusių sovietiniam režimui muziejų vadovų, muziejininkų, muziejų ekspozicijų pertvarkymus, eksponatų išėmimą iš muziejų, pavyzdžiui, 1952 m. sausio 13 d. akte nurodyti išbraukti 33 eksponatai iš Telšių kraštotyros muziejaus fondų, tarp jų tautiškoji Telšių vėliava³²) tiesiogiai kuravo LKP(b) Centro biuras bei LTSR MT

1949–1950 г., mašinraštis, Lietuvos literatūros ir meno archyvas (toliau LLMA), f. 476, ap. 1, b. 7, l. 1.

32 Gečas, S. *Lietuvos muziejūjininkystės raida 1940–1956 metais*. Disertacija, mašinraštis 1993, p. 55.

LTSR kultūros-švietimo muziejų tinklas 1955 m. Schema sudaryta N. Keršytės, remiantis LTSR muziejų ataskaitų suvestine 1955 m.³³

KŠĮK, kurie muziejus traktavo kaip svarbią ideologijos, kultūros-švietimo procesų dalį. Taip pat muziejų tinklo pokyčius žymėjo ideologizuotų muziejų steigimas, nors kraštotyros muziejų nesumažėjo.

Sovietų valdžia ypač sureikšmino krašto / kraštotyros muziejų vaidmenį. 1947 m. buvo paskeltas specialus Kraštotyros muziejų įstatymas. Šiems muziejams buvo skirti du pagrindiniai uždaviniai: atlikti *tarybinio* muziejaus ideologizuotą misiją, dalyvauti ideologijos sklaidoje ir *masiniame* švietime, – bei tradiciškai prisidėti prie paveldo apsaugos organizacijos. MSPS stiprino šių muziejų administravimą steigtomis prie jų visuomeninėmis tarybomis, kurias sudarė 7–9 komunistų partijos, komjaunimo, vykdomųjų komitetų, liaudies švietimo skyriaus atstovų bei žemės ūkio ir pramonės specialistų. Šios tarybos turėjo svarstyti muziejų metų ketvirčių

darbo, ekspozicijų sudarymo, pertvarkos, parodų organizavimo planus, finansinius ir kitus svarbius muziejaus veiklos klausimus. Tik šių tarybų aprobuoti muziejų veiklos planai, eksponuojamų vertybių sąrašai buvo teikiami tolesnėms aprobacijoms: komunistų partijos, kultūros-švietimo įstaigų komitetams, Glavlitui³⁴. 1948 m. spalio 14 d. TSRS MT bei 1949 m. LTSR valdžiai paskelbus nutarimus dėl priemonių kultūros paminklų apsaugai gerinti, MSPS skyrė krašto / kraštotyros muziejams *masinio* kraštotyros judėjimo jų regionuose centrų vaidmenis. Šie muziejai turėjo organizuoti kraštotyros būrelių veiklą, vadovaujantis MSPS, centrinių institucijų parengtomis instrukcijomis bei programomis (pastarosios, kaip ūkio pakopinio socializmo formavimo programos, buvo penkmetinės), o taip pat juos įpareigojo daryti kultūros paminklų „paspartizaciją“ (dokumentavimą, apskaitą). Kadangi krašto / kraštotyros, vietos muziejai buvo pavaldūs tiesiogiai vykdomiesiems komitetams, šie savo ruožtu šiems muziejams pavedė tuos pačius darbus. 1962 m. sausio 4–5 dienomis vykusiame Vilniuje LTSR muziejininkų pasitarime-seminare buvo konstatuota, kad muziejai nelabai rūpinosi kultūros paminklų „paspartizacijos“ darbais. Buvo nuspręsta muziejų ir paveldo valdymą reorganizuoti. 1963 m. MSPS pertvarkius į

33 Мешкаускаене, М., Заместитель министра культуры Литовской ССР, Сводка годовых отчетов музеев системы министерства культуры Литовской ССР за 1955 г., маšinraštis autorizuotas su taisymais rašalu, LLMA, f. 342, ap. 1, b. 429, l. 1.

34 Kultūros-švietimo įstaigų komiteto prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininko įsakymas Nr. 218 *Dėl Respublikos kraštotyros muziejų darbo*, 1952 07 23, mašinarštis, LLMA, f. 342, ap. 1, b. 104, l. 21–32.

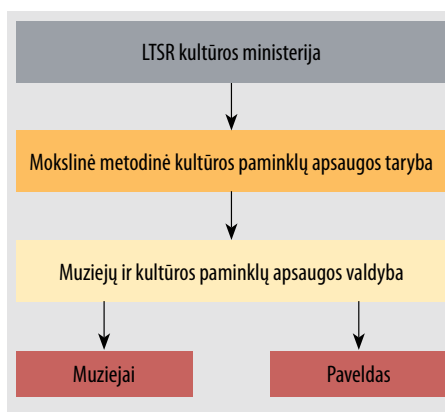
MKPAV, kito iš dalies muziejų *dalyvavimas* paveldo priežiūros organizacijoje, muziejai buvo daugiau orientuoti atlikti specifines muziejų kultūrinės-socialines misijas.

XX a. septintajame dešimtmetyje, pasak Glemžos³⁵, LTSR kultūros ministerija, disponavo paminklosaugos Lietuvoje valdymu, sudarė struktūrų sistemą iš MKPAV ir Metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos (MMKPAT, sudaryta 1967 m.). *Visuomeninius /žinybinius* muziejų bei kraštotyros veiklą organizavo ir kuravo valdžios suburta visuomeninė LTSR Paminklų apsaugos ir Kraštotyros draugija (PAKD, sudaryta 1965 m., reorganizavus LTSR Kraštotyros draugiją, įkurtą 1961 m.)³⁶. LTSR valstybinio centralizuoto muziejų ir paveldo valdymo sistema pagrįsta iš esmės 1977 m. gruodžio 22 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos skelbtu *Lietuvos TSR Istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymu*, kuris adaptavo TSRS istorijos ir kultūros paminklų apsaugos ir naudojimo įstatymo nuostatas.

MKPAV tęsė pagrindines savo pirm-tako MSPS muziejų valdymo strategijas, išskyrus muziejų *valymą*, nes tai jau buvo atlikta, užsibrėžė šiuos prioritetus:

- *tarybinių* muziejų tinklo formavimo,
- muziejų veiklos priežiūros.

Valdybos vadovo (juo buvo architektai-paveldosaugininkai: 1963–1979 m. J. Glemža, 1979–1990 m. Emundas Misiulis) pavaduotoju muziejų reikalams pastoviai

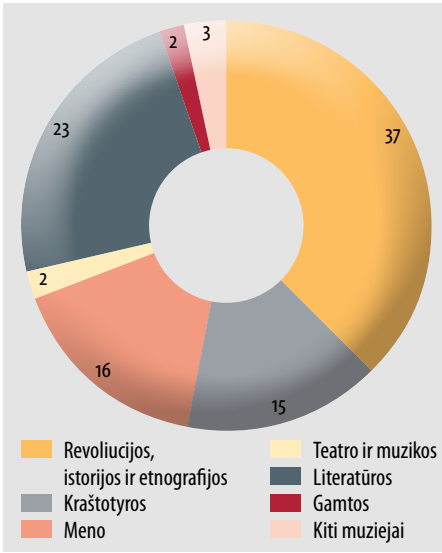
LTSR muziejų valdymo sistema 1967–1990 m.
Schema sudaryta N. Keršytės

kelis dešimtmečius dirbo istorikas Stasys Čipkus. Jam talkino vienas specialistas (vedantysis inspektorius), kurie toliau sąlygiškai traktuojami kaip MKPAV *muziejų sektorius*, kai kultūros paminklų apsauga rūpinosi penki ir daugiau valdybos darbuotojų (viršininko pavaduotojas, inspektorius, vyresnysis inspektorius, du vedantieji inspektoriai). MKPAV *muziejų sektoriaus* elementarus muziejų priežiūros uždavinys – vykdyti ją pagal Sovietų Sąjungoje veikusių muziejų valdymo teisinius, metodinius, organizacinius standartus. Vadovautasi bendra Sovietų Sąjungos muziejams vertybių apskaitos ir saugojimo veiklos instrukcija³⁷. MKPAV muziejų tinklo organizacijos pobūdį lėmė komunistų partijos ir vykdomosios valdžios *masinio* visuomenės švietimo komunizmo dvasia uždaviniai. Nors laikotarpį nuo šešto dešimtmečio istorikai traktuoja kaip *atšilimo*, tačiau muziejų veikla tuo laiku tapo tik meistriškiau ideologizuojama. 1964 m. gegužės 12

35 Glemža, J., Jakučionis, P. *Paminklosaugos raida Lietuvoje. Lietuvos kultūros paveldo restauravimo institucijų 50-mečio konferencijos medžiaga*. Vilnius: Savastis, 2001, p. 5.

36 Račkauskas, K. *Kraštotyros sąjūdis Lietuvoje 1961–1986*. Vilnius, 1987, p. 167.

37 *Музееведение. Музеи исторического профиля*. Под редакцией проф. К. Г. Левыкина и проф. В. Хербста. Москва: Высшая школа, 1988, p. 142.

LTSR muziejų tinklas 1976 m. Schema sudaryta N. Keršytės, remiantis skelbtu MKPAV inspektoriaus Juliaus Kasperavičiaus LTSR muziejų sąrašu³⁹.

dienos TSRS KP CK nutarimas apie masių auklėjimo vaidmenį Sovietų Sąjungos vystymuisi bei vėlesni TSRS KP CK plenumų, suvažiavimų nutarimai, kurie retransliuoti LTSR KP CK ir vyriausybės dokumentuose, skyrė muziejams svarbų visuomenės idėjinio auklėjimo organizatoriaus vaidmenį. Muziejų ideologinė misija buvo pagrindinis metodologinis ir organizacinis muziejų veiklos, tinklo plėtojimo matmuo. MKPAV muziejų priežiūros kuratoriai, vykdydami neišvengiamai ideologizuojamas jų pareigas, reikšdami viešai savo požiūrius, persmelktus komunistinės ideologijos (pavyzdžiui, 1984 m. žurnale *Muziejai ir paminklai*: „Svarbiausias muziejų uždavinys šiandien – formuoti ir stiprinti darbo žmonių komunistinius įsitikinimus, auklėti juos partijos ir tarybinės Tėvynės didvyriškos istorijos, revoliucijos, kovų ir liaudies tradicijų dvasia, ugdyti tarybinį patriotiz-

mą ir socialistinį internacionalizmą“³⁸), prisidėjo formuojant *tarybinius* muziejus ir jų tinklą. Muziejų ekspozicijų naratyvų bei tinklo plėtra klostėsi būdingomis priespaudos, okupacijos ideologizuotai kultūrai sąlygomis (panašiai kaip ir carinės priespaudos laikais):

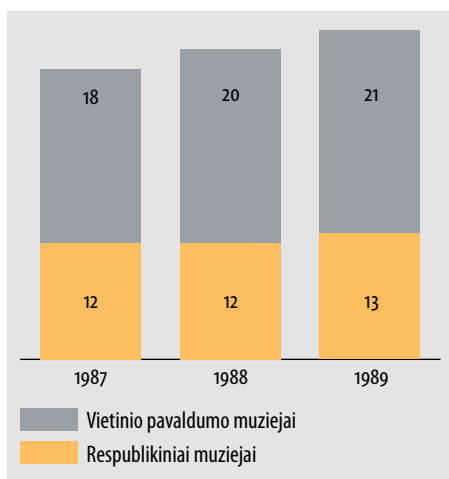
- lojalumas sovietiniams tapatumo kodams, istorinės atminties ideologizavimui,
- deklaravimas valdžios ideologijos, politikos, socializmo *pasiekimų*.³⁹

Steigti muziejai, skirti iliustruoti komunistų partijos veiklai, sovietų Antrojo pasaulinio karo kovoms (pavyzdžiui, papildė 1967 m. LTSR Revoliucijos muziejaus padalinių skaičių Lietuvos komunistų partijos I suvažiavimo namas-muziejus, 1974 m. LKP Šiaurės ir Pietų sričių pagrindinių komitetų bazės muziejus). Tarybinės etnografijos samprata, liaudies kultūros rėmimas skatino *liaudies buities* pobūdžio muziejų sudarymą (1966 m. LTSR liaudies buities muziejus, 1975 m. Lietuvių liaudies dailės muziejus (LRSR dailės muziejus filialas)). Taip pat sovietinėje Lietuvoje kopijuotos visoje Sąjungoje plėtotos centrinių muziejų organizavimo tendencijos. Padalinių gausa išsiskyrė LTSR Revoliucijos bei LRSR dailės muziejai. Formavosi naujos, būdingos tarybinių muziejų tinklui tendencijos: kraštotyros muziejų skaičių jau pranoko revoliucijos, istorijos, etnografijos bei literatūros / rašytojų memorialiniai muziejai.

MKPAV kryptingai, planuotai, o ne

38 Kasperavičius, J. Dirbti kūrybiškai, efektyviai. *Muziejai ir paminklai*, 6, LTSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1984, p. 3.

39 Kasperavičius, J. *Lietuvos TSR muziejai*. Vilnius: Mintis, 1977, p. 128.

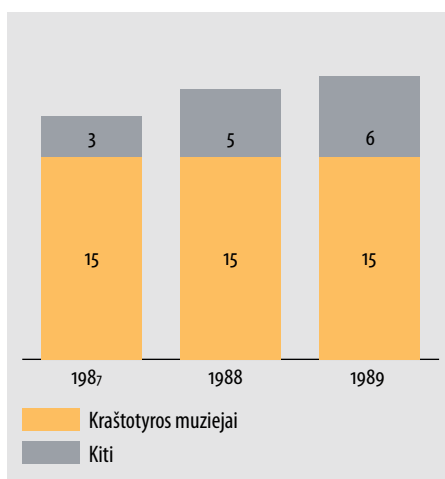

LTSR muziejų tinklas 1987, 1988, 1989 m. Schema sudaryta N. Keršytės, remiantis skelbtais muziejų statistikos duomenimis⁴¹.

stichiškai, kaip manė klaidingai kai kurie muziejininkai⁴⁰, rūpinosi muziejų organizacijos priežiūra. Muziejai, kaip ir kultūros paveldo objektai, klasifikuoti pagal bendrąją Sovietų Sąjungos muziejų ir paveldo klasifikaciją, paremtą reikšmingumo lygiais: sąjunginės, respublikinės ir vietos reikšmės. Klasifikacijos lygis lėmė muziejų finansavimo dydžius. MKPAV teikdavo LTSR Kultūros ministerijai pasiūlymus dėl valstybinio pavaldumo muziejų finansavimo, metinis biudžetas siekdavo iki 11 milijonų rublių.

1987–1989 m. muziejų skaičius, pobūdis atspindi svarbias *tarybinių* muziejų tinklo formavimo tendencijas bei jo statistikos valdymo problemiškus. Tebuvo dviejų reikšmingumo kategorijų muziejai: respublikiniai ir vietos. Nurodomas 1987–1989 m. statistikų muziejų skaičius nėra tikslus. Šalies muziejų skaičiaus nu-

40 Jokūbaitis A., Klimavičius, R. Lietuvos muziejininkystė kryžkelėje. *Muziejai ir paminklai*, 9, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 151–156.

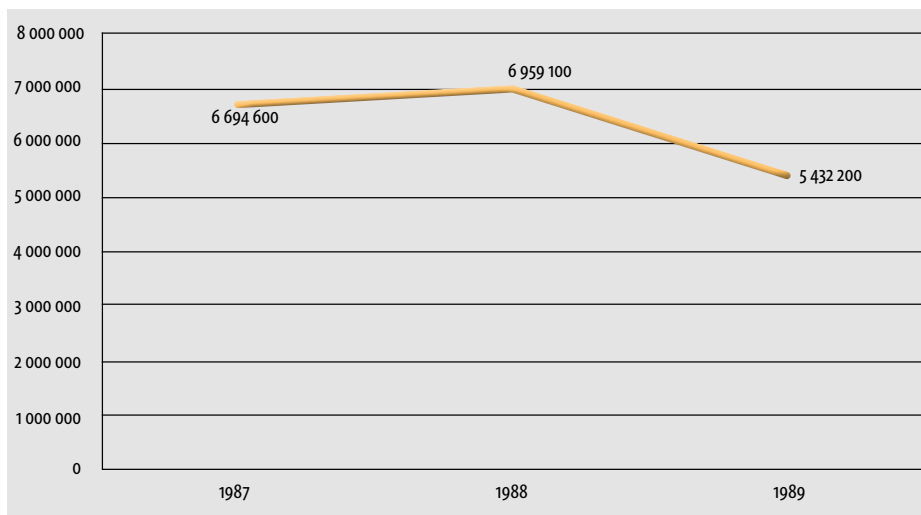

Vietinio pavaldumo muziejai 1987, 1988, 1989 m. Schema sudaryta N. Keršytės

statymas – akivaizdi muziejų valdymo nepakankamai reglamentuojama ir efektyviai sprendžiama problema. Beje, muziejų tipų paplitimas atspindi tradicines tendencijas: muziejų provincijoje gausėjimą, pastovų krašto / kraštotyros muziejų skaičiaus palaikymą.

Nors vietinio pavaldumo muziejų dvigubai daugiau negu respublikinio, bet jų lankymo rodiklių suma gerokai, penkis kartus, mažesnė negu respublikinės reikšmės muziejų (santykis lankytojų tūkstančiais: 6694, 6:1239, 4: 6959, 1:1307, 4: 5432, 2: 1231, 5). 1987–1989 m. muziejų penkių-septynių milijonų lankytojų pasiskirstymą lėmė daugiausia *masinio* turizmo Sovietų Sąjungoje praktikuoti muziejų lankymo pasirinkimai: didmiesčių muziejai, Antrajam pasauliniam karui skirtos atminties vietos.

41 Pagrindiniai muziejų darbo rodikliai 1987, 1988, 1989 m. *Muziejai ir paminklai*, 9. Lietuvos kultūros paveldo mokslinis centras, 1991, p. 176–184.

LTSR muziejų lankymas 1987, 1988, 1989 m.
Schema sudaryta N. Keršytės

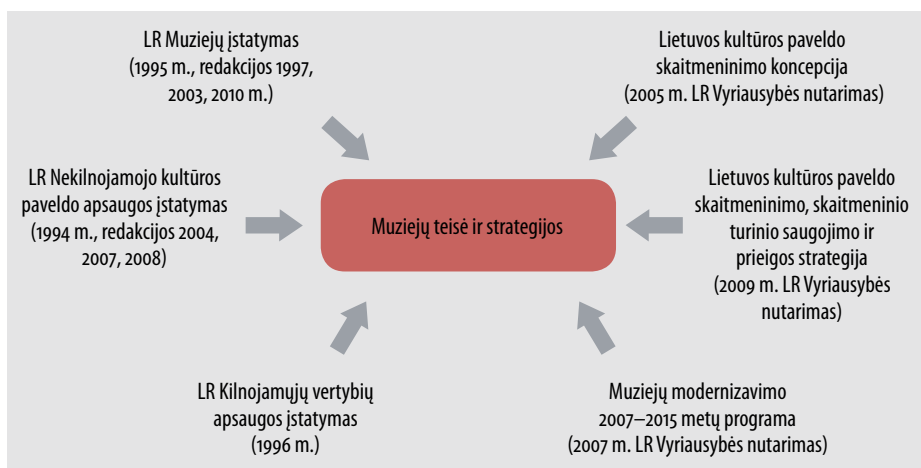
XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje Lietuvoje kilęs Nepriklausomybės Sąjūdis skatino kai kuriuos muziejininkus suburti profesinę visuomeninę organizaciją, kuri „iš apačios“ imtų valdyti tinklą ir naikintų muziejų ideologizavimą. 1989 m. balandžio 18 dieną Lietuvos muziejininkų suvažiavime Vilniuje įsteigta Lietuvos muziejininkų draugija (veikė iki 1992 m.) savo įstatuose, programoje bei rezoliucijose, adresuotose Sąjūdžio Seimo tarybai ir Lietuvos vykdomajai valdžiai, nurodė būtinas spręsti kultūros paveldo apsaugos strategines problemas: parengti kultūros paveldo apsaugos teisinius dokumentus (įstatymus, specialų Muziejų įstatymą ir poįstatyminius aktus), sudaryti darbo grupes prie LTSR AT susigrąžinimui išvežtų iš Lietuvos kultūros vertybių⁴². Tuo pačiu metu LTSR vyriausybė sudarė valstybi-

nę komisiją, kuri jau 1990 m. balandžio mėnesį pateikė pasiūlymus dėl paveldo valdymo pokyčių.

4. MUZIEJŲ VALDYMAS LIETUVOJE PO 1990 M. ATVIROJO MUZIEJAUS FORMAVIMAS

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, po 1990 m. pradėtos vykdyti paveldo globos ir muziejų valdymo teisinės bei institucinės pertvarkos – kurti nauji jų valdymo moduliai, iš dalies reorganizuotos sistemos, tradiciškai sureikšmintas archyvų sistemos valdymas. Pagal minėtos valstybinės komisijos 1990 m. balandį pateiktus siūlymus prie Aukščiausios Tarybos-Atkuriamojo Seimo įkurta Kultūros paveldo apsaugos inspekcija, o prie Vyriausybės – Paminklotvarkos departamentas. Įvykdyta muziejų priežiūros ir paveldo apsaugos valdymo atskirtis. Kultūros paveldo valdymas trumpam buvo išimtas iš LR kultūros ministerijos pavald-

42 Lietuvos muziejininkų draugijos įstatai. *Muziejai ir paminklai*, 9. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 157–160.

Lietuvos muziejų teisė ir strategijos po 1990 m.
Schema sudaryta N. Keršytės

dumo, o muziejai – ne. 1994 m. LR Seimo priimtas *Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas* inspiravo *paminklosaugos* valstybinio valdymo sistemos reorganizaciją. Įkurta Valstybinė paminklosaugos komisija. Kultūros paveldo inspekcija sujungta su Paminklotvarkos departamentu, įsteigtas Kultūros vertybių apsaugos departamentas (KVAD) prie LR kultūros ministerijos. Šioje ministerijoje iki 2001 m. veikė Muziejų skyrius. Nuo 1995 m. muziejų valdymo pagrindinis teisinis reglamentas LR Seimo paskelbtas Muziejų įstatymas⁴³ (jo redakcijos

1997, 2003, 2010 m.) nustatė muziejų Lietuvoje organizacijos, veiklos, tinklo valdymo teisinį reguliavimą, užtikrinimą muziejų finansavimo, prieinamumo šaliai, pasauliui, muziejinių vertybių apsaugos, restauravimo, reglamentavo muziejų fondą, apibrėžė muziejaus socialinę-kultūrinę misiją, kuri tapo panaši į pateikiamą Tarptautinės muziejų tarybos (ICOM). Po 2001 m. muziejų valdymo struktūros kitimą lėmė informacinės visuomenės formavimo ir paveldo skaitmeninimo strategijos.

43 Lietuvos Respublikos Muziejų įstatymas, 1995m. birželio 8 d. Nr. I-930 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 15 d]. Prieiga per internetą: http://www.istatymas.lt/istatymai/muzieju_istatymas.htm 1997 m. *Muziejų įstatymo 9 ir 21 straipsnių pakeitimo įstatymu* straipsniai pakeisti atsižvelgiant į apskričių administravimo pokyčius. 2003 m. *Muziejų įstatymo pakeitimo įstatymo* nauja redakcija parengta priėmus LR Civilinio kodekso naują redakciją, Vietos savivaldos pagrindų įstatymą, Juridinių asmenų registro įstatymą ir kitus teisės aktus. 2010 m. *Muziejų įstatymo 4, 12, 13 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymu* straipsniai pakeisti atsižvelgiant į šalies administracinės sistemos

4. 1. Lietuvos muziejų valdymas 1990–2001 m.

Muziejų skyriaus LR kultūros ministerijoje strategijos:

- desovietizuoti muziejus ir jų tinklą, plėsti jį pagal visuomenės poreikius,

pertvarkas (apskričių panaikinimą). 2012 m. numatomos *Muziejų įstatymo* pataisos siekiant suderinti jo nuostatas su kitais teisės aktais bei reformuoti, demokratizuoti valstybinį muziejų valdymą.

- kurti muziejų teisę,
- vykdyti visų Lietuvos muziejų priežiūrą.

Muziejų skyriui pirmaisiais veiklos metais svarbia metodine atrama tapo veikęs 1990–1992 m. LR kultūros ir švietimo ministerijoje Muziejininkystės centras⁴⁴, inicijuotas Lietuvos muziejininkų draugijos. Jis prisidėjo prie muziejų ir jų tinklo desovietizacijos, kurios panaikinimui buvo pasitelkta kontroversiška pasiūlymų įvairovė, bei rengimo muziejų teisės (LR Muziejų įstatymo, LR Valstybinio muziejaus nuostatų) projektų, sudarymo Muziejų ekspertų-konsultantų komisijos ir planavimo Lietuvos muziejų ir muziejininkų bendrijų ir jų regioninės, pasaulinės integracijos organizavimo (kai kurie sumanymai buvo įgyvendinti vėliau, pavyzdžiui, 1994 m. įkūrus ICOM Lietuvos nacionalinį komitetą (ICOM LNK⁴⁵)). Taip pat formavo muzeologijos mokslą Lietuvoje, jo taikymą muziejų praktinei veiklai, pasirėmus Vakarų patirtimi, leido informacinį leidinį *Muziejininkystės biuletenis* (1992 m. išleisti 4 numeriai).

Vėliau Muziejų skyrius rėmėsi Muziejų ekspertų komisijos (MEK⁴⁶, sudaryta 1997 m., vėliau Muziejų taryba) patarimais bei panašiu laiku susibūrusių profesinių muziejinių visuomeninių organizacijų: Lietuvos muziejų asociacijos (LMA⁴⁷, įsteigta

1995 m.), ICOM LNK, Lietuvos savivaldybių muziejų bendrijos (anksčiau – Savivaldybių muziejų direktorių bendrija, įkurta 1998 m., LSMB⁴⁸). Nuo 1995 m. Muziejų skyrius iš esmės vadovavosi Muziejų įstatymu. Klasifikavo muziejų tinklą pagal muziejų pavaldumą ir reikšmingumą. Toks principas, sureikšminantis valstybinių ir nevalstybinių muziejų statistikos fiksavimą, žinoma, yra labai svarbus, tačiau neatveria muziejų tinklo kaip tapatumo raiškos dalyvio vaizdo. 1996 m. muziejų tinklas atspindi besimezgančias naujas privačių viešųjų muziejų, kurių sovietiniais metais negalėjo būti, steigimo tendencijas. Šių ir valstybinių muziejų skaičių skirtumai kol kas milžiniški.

Muziejų skyriaus esminiai Lietuvos muziejų priežiūros aspektai: kontroliavimas bendrų visiems muziejams, nežiūrint jų pavaldumo, muziejinių vertybių apsaugos, apskaitos, tvarkymo, saugojimo normatyvų / instrukcijų laikymosi bei rinkimas metinių muziejų rezultatų statistikos, – nesudarė konfliktinių situacijų, nors nepasiekė didesnio efektyvumo. Deja, teprisitaikyta sovietiniais laikais naudota muziejinių vertybių apskaitos, apsaugos, tvarkymo instrukcija, nepajėgta nustatyti tikslaus faktinio muziejų šalyje skaičiaus.

Muziejų skyriui būdingi valstybinio valdymo bruožai, taip pat ir permainingų įgyvendinimo organizacinės kultūros liberalus braižas susidarė dėka permainingų rėmimo strategijos ir kolegialaus bendradarbiavimo su profesine aplinka.

44 Lietuvos kultūros ir švietimo ministerijos kolegijos nutarimas nr.12 „Dėl Lietuvos kultūros instituto, Liaudies kultūros centro, Lietuvos kultūros palikimo studijų centro sujungimo“, 1992-02-24, Lietuvos valstybės naujasis archyvas (toliau LVNA), f. 48, ap. 1, b. 289, lap. 28–29.

45 ICOM Lietuva [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. balandžio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.muzejai.lt>.

46 Muziejų Tarybos nuostatai [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. balandžio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.muzejai.lt>

47 Lietuvos muziejų asociacija [interaktyvus]. [Žiūrėta

2012 m. balandžio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.muzejai.lt>

48 Lietuvos savivaldybių muziejų direktorių bendrija [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. balandžio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.muzejai.lt>

4. 2. Lietuvos muziejų valdymas

2001–2012 m.

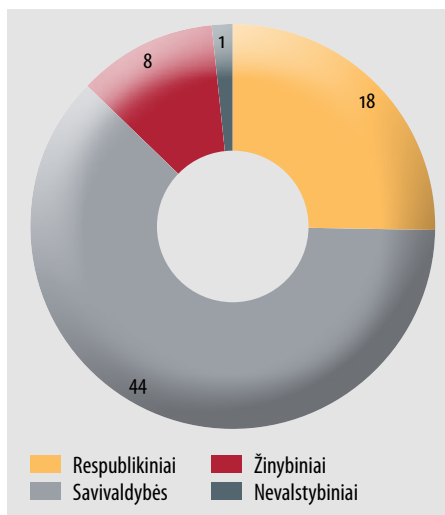
2001 m. muziejų valdymo struktūros kitimą – panaikinimą Muziejų skyriaus ir sudarymą LR kultūros ministerijoje Informacinės visuomenės plėtros skyriaus (IVPS) – lėmė informacinės visuomenės formavimo, plėtros nuostatos, 2001 m. LR vyriausybės patvirtinta Lietuvos nacionalinė informacinės visuomenės plėtros koncepcija, Europos Sąjungos kultūros paveldo skaitmeninimo politika, kurios prioritetus išreiškė 2001 m. *Lundo principai* (*The Lund Principles*): integralus, bendradarbiavimas, grįstas skaitmeninimo įgyvendinimo skaitinimo, duomenų saugojimo ir prieigos užtikrinimo⁵⁰ – bei savotiškas pritaikymas Lietuvoje bendro muziejų, bibliotekų, archyvų, kitų informacijos centrų valdymo Didžiosios Britanijos, JAV patirties⁵¹, taip pat 2001 m. *Lietuvos kultūros politikos nuostatos*.

IVPS muziejų valdymo pobūdis formavosi veikiamas taip pat vėlesnių informacinės

49 Keršytė, N. *Lietuvos muziejai: pokyčiai ir tęstinumas*: mokomoji knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 32.

50 *The Lund Principles: Conclusions of Experts meeting* [interaktyvus]. Lundas, Švedija, 2001-04-04 [Žiūrėta 2012 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga per internetą: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/ist/docs/digicult/lund_principles-en.pdf

51 Keršytė, N. *Lietuvos muziejai: pokyčiai*, op.cit., p. 13. Didžiosios Britanijos 2000 m. įsteigta Muziejų, bibliotekų ir archyvų taryba (Museums, Libraries and Archives Council, MLA), koordinavo šių institucijų veiklą, nors 2012 m. ji reorganizuota, muziejų reikalų tvarkymas perduotas Didžiosios Britanijos menų tarybai. Nuo 1996 m. JAV veikia Muziejų ir bibliotekų paslaugų institutas (Institute of Museum and Library Services, IMLS), kuris rūpinasi informacijos pasiekiamumo gerinimu, muziejų bei bibliotekų vadybos tobulinimu ir veiklos koordinavimu.

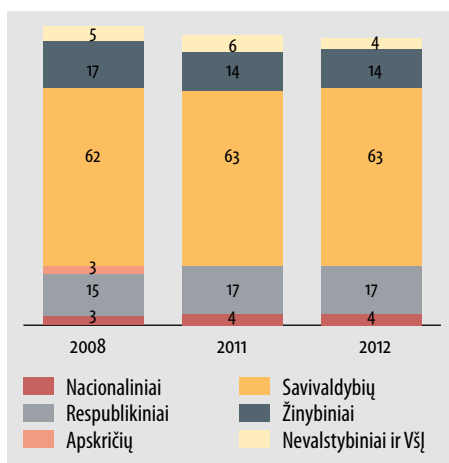

Lietuvos muziejų tinklas 1996 m.
Schema sudaryta N. Keršytės⁴⁹.

visuomenės ir paveldo, kultūros plėtojimo nuostatų (pavyzdžiui, skelbtų – 2005 m. *Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcija*, 2009 m. *Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategija*, 2010 m. *Lietuvos kultūros politikos kaitos gairės*, 2010 m. *Etninės kultūros plėtros valstybinė 2010–2014 metų programa*, 2011 m. – *Lietuvos informacinės visuomenės plėtros 2011–2019 metų programa*, *Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių įgyvendinimo 2012–2014 metų tarpinstitucinis veiklos planas*, *Regionų kultūros plėtros 2012–2020 metų programa*) bei muziejų specifinės teisės ir strategijų: 2007 m. *Muziejų modernizavimo 2007–2015 metų programa*⁵², 2008 m. *Muziejų vertinimo nuostatai*⁵³, o taip pat – *Ilgalaikio*

52 Muziejų modernizavimo 2007–2015 metų programa. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007-03-14 nutarimas Nr. 275. *Valstybės žinios*, 2007-03-24, Nr. 34–1238. ISSN 1392-4559.

53 Muziejų vertinimo nuostatai. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2008-08-27 įsakymas

Lietuvos muziejų tinklas 2008, 2011, 2012 m.
 Schema sudaryta N. Keršytės, remiantis muziejų statistika 2013 m.⁵⁷

muziejinių kvalifikacijos tobulinimo nuostatos⁵⁴ (pastarosios įgyvendinamos per Regionų kultūros plėtros 2012–2020 metų programą), LR kultūros ministro skelbtų kitų muziejų veiklos reglamentų.

IVPS muziejų valdymo strategijos, prioritetai:

- atvirojo muziejaus formavimo,
- muziejų modernizavimo,
- organizavimo muziejus, bibliotekas ir archyvus jungiančios suskaitmeninto paveldo sistemos, integravimo Lietuvos kultūros paveldo į bendrą Europos kultūros paveldo skaitmeninę erdvę,
- muziejų veiklos priežiūros ir vertinimo.

IVPS dalyvauja „formuojant ir įgyvendinant valstybės politiką bibliotekų, muziejų, leidybos ir visuomenės informavimo

Nr. IV-429. Valstybės žinios, 2008-09-02, Nr. 100-3872. ISSN 1392-4559.

54 Ilgalaikio muziejinių kvalifikacijos tobulinimo nuostatai (2008). Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2008-10-29 įsakymas Nr. IV-508. Valstybės žinios, 2008-11-11, Nr. 129-4945. ISSN 1392-4559.

srityse⁵⁵, pabrėžia, kad pora specialistų užsiima šiais prioritetiniais muziejų reikalais: rengia „įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su muziejų veikla projektus“, koordinuoja „muziejų programų įgyvendinimą ir kontroliuoja muziejų programoms skirtų lėšų panaudojimą“, organizuoja Lietuvos muziejų veiklos vertinimus pagal 2008 m. parengtus nuostatus, veda Lietuvos muziejų statistiką, teikia „metodinę pagalbą ir konsultacijas“⁵⁶. Beje, neakcentuoja muziejų tinklo formavimo. Šis klostosi savaimingai, veikiamas daugiau visuomeninių muziejų ir kitų organizacijų, bendruomenių, asmenų požiūrių į muziejus kaip tapatumo liudytojus ir švietimo procesų talkininkus. Po 2008 m. muziejų tinklas stabilus. Nuo 1996 m. savivaldybių muziejų pagausėjo apie 50 procentų. Tai būdingas muziejų organizacijos Lietuvoje bruožas po 1918, 1990 m. nepriklausomybės atgavimo.

IVPS pateikiama Lietuvos muziejų statistika atspindi tik muziejų, teikusių ataskaitas IVPS, rodiklius. 2012 m. kultūros ministras perdavė šią problemą spręsti Lietuvos nacionaliniam muziejui⁵⁸. Tačiau pastarasis

55 Informacinės visuomenės plėtros skyriaus nuostatai. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2002-09-30 įsakymas Nr. 353, tekstas, LR kultūros ministerija.

56 Informacinės visuomenės plėtros skyriaus vyriausiojo specialisto pareigybės aprašymas. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2011-02-07 įsakymas Nr. IV-83, tekstas, LR kultūros ministerija.

57 Muziejai ir galerijos [interaktyvus]. [Žiūrėta 2013 m. gegužės 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkmlt.lt/index.php?3171083922>

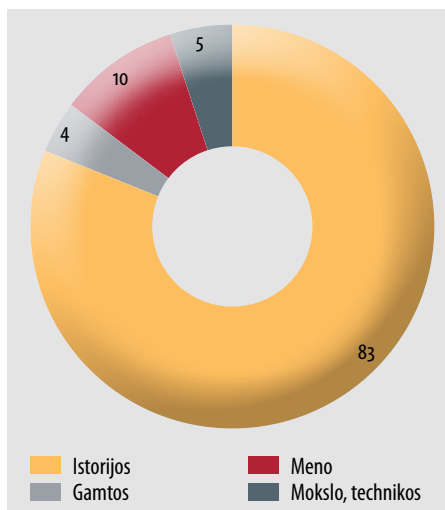
58 Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymas Dėl pavedimo Lietuvos nacionaliniam muziejui rinkti Muziejų veiklos metines statistines ataskaitas už 2012, 2012-11-15 Nr. IV-766 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: http://www.lrkmlt/go.php/lit/Del_pavedimo_Lietuvos_nacionaliniam_muzi/520

jos neišsprendė. Kita, pateikiama muziejų pagal pavaldumą tinklo situacija, neatveria tiesiogiai muziejų tipų, atspindinčių interesus tapatumo, pažinimo sritims, paplitimo tendencijų. Tyrinėtojams tenka pasitelkti papildomus šaltinius, pateikiančius kontroversiškus duomenis apie muziejus (pavyzdžiui, elektroninis portalas *Lietuvos muziejai* nurodo 435 muziejus, suskirstytus į grupes pagal temas, kurios tik iš dalies atspindi muziejų tipus), kad nustatytų bent apytikslį muziejų tipų krašte paplitimą. Tenka pabrėžti, kad muziejų tipų, tipologijos/klasifikavimo problemiškas yra būdingas ne tik Lietuvai, bet yra bendra pasaulinė muziejų valdymo praktikos ir muzeologijos nepakankamai išgvildenta problema. 2010 m. enciklopedinis muzeologijos terminų žodynas šios problemos nesureikšmino ir nepateikė muziejų tipo, tipologijos vienareikšmio apibrėžimo⁵⁹.

Suklasifikavus 2012 m. 102 muziejus pagal klasikinę tipologiją (istorijos, gamtos, meno, mokslo ir technikos muziejai, kurių tipus apsprendžia rinkinių pobūdis), pastebima, kad Lietuvoje dominuoja istorijos tipo muziejai. Šių muziejų gausą lėmė ilgą laiką ideologizuotos Lietuvos kultūros ir istorinės savimonės, patriotinės jausenos.

IVPS nepateikia gilesnės Lietuvos muziejų rėmimo ir poreikio, paklauskos analizės, apsiriboja kelerių metų rodiklių dinamikos bei elementarių reitingų sudarymu. Kol kas nesureikšminama muziejų internete svetainių lankymo specifika, virtualių lankytojų spartus augimas.

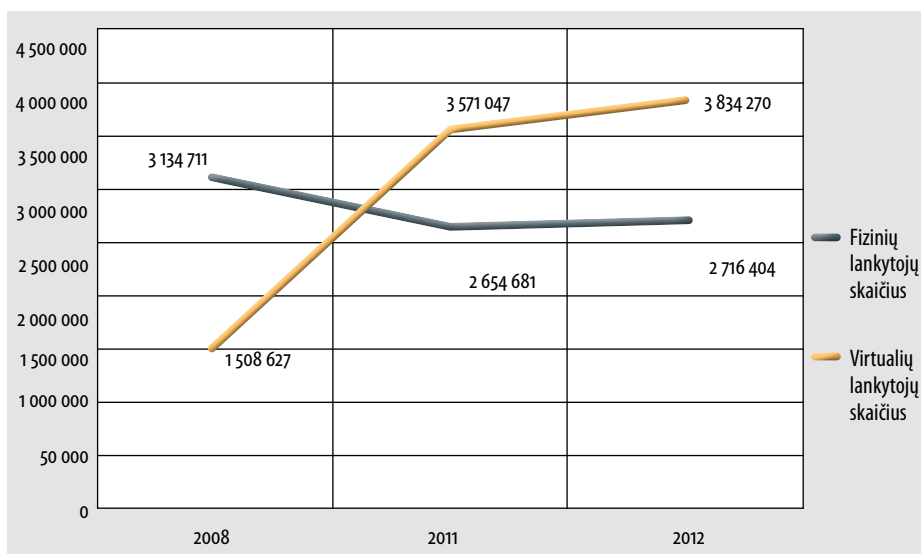
59 *Key_Concepts_of_Museology* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. gegužės 10 d.]. Prieiga per internetą: http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Key_Concepts_of_Museology/Museologie_Anglais_BD.pdf

Lietuvos muziejų tipų paplitimas 2012 m. Schema sudaryta N. Keršytės

IVPS pateikia Lietuvos muziejų finansavimo statistikas buhalteriniu principu: gautai išleista. Tuo tarpu yra svarbu žinoti, kokia teikiama valstybės, visuomenės muziejams parama, kaip jie patys užsidirba. Tai iš esmės pagrindiniai muziejų poreikio parametrai, susiję su muziejų lankomumu. Pastebima, kad valstybės skiriamų muziejams ir muziejų užsidirbamų lėšų santykis kasmet tradiciškai būna apie 80–90 %: 10–20%, o taip pat kol kas yra milžiniški fizinių ir juridinių asmenų rėmimų ir skirtų muziejams biudžetinių lėšų skirtumai. Tad yra gajos nuo sovietinių laikų valstybinio muziejaus sektoriaus tradicijos. Tačiau šiuolaikinis muziejų rėmimas nurodo ir valstybės atsakomybę garantuoti valstybinį muziejų, vertinamų kaip valstybės turto, išlaikymą, bei *bendruomeninio* muziejaus, deklaruojamo šiuolaikinės naujosios muzeologijos, poreikį.

Manoma, kad Lietuvai būtų naudinga panaši į Nyderlandų muziejų finansavimo organizavimo ir atsakomybės patirtis

Lietuvos muziejų lankomumas 2008, 2011, 2012 m.
 Schema sudaryta N. Keršytės, remiantis muziejų statistika

(Nyderlandų muziejuose nuo 1994 m. vyrauja subsidijavimo modulis, kurio esmė – finansavimą grįsti ilgalaikiu planu ir ilgalaikiu institucijos biudžetu bei finansuoti rezultatus, o ne išlaidas⁶⁰). Nuo 2009 m. LR Valstybės kontrolė rekomenduoja keisti Kultūros ministerijos kultūros finansavimo sistemą, kurios dalis yra muziejų finansavimas, bei sustiprinti kultūros projektų finansavimo funkciją, įgyvendinant *ištistos rankos principą*, o taip pat turėti strateginio planavimo dokumentą, apjungiantį „kultūros politikos strategines, valdymo bei finansavimo kryptis“⁶¹. 2010 m. LR kultūros ministerija

sureikšmino muziejinių vertybių apskaitos ir saugojimo tvarkos priežiūrą bei muziejų plėtojimo, mokslinio tyrimo programų finansavimą⁶², bet IVPS vis nepriima sprendimo, išreiškiančios specialistų nuomonę, kad Lietuvos muziejų praktikai galima pritaikyti muziejinių vertybių apskaitai ir apsaugai bendresnio pobūdžio reglamentą, pavyzdžiui, Europoje populiarų standartą *Spectrum* (adaptuotą Belgijoje, Nyderlanduose, Ukrainoje ir kitur)⁶³.

IVPS muziejų strategijų valdymo kluviniai iš esmės lemti LR kultūros ministe-

60 Bartkevičiūtė, I., et al. *Šiuolaikinis kultūros įstaigų administravimas ir valdymas. Projekto „Lietuvos kultūros darbuotojų kvalifikacijos kėlimo plėtra“ mokymosi medžiaga*. Vilnius: Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi centras, 2007, p. 48–49.

61 *Kultūros politikos įgyvendinamas daliniai finansuojant programos ir projektus: valstybinio audito ataskaita*, 2009 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. rugsėjo 11 d.].

Prieiga per internetą: http://www.vkontrolė.lt/failas_senas.aspx?id=3336

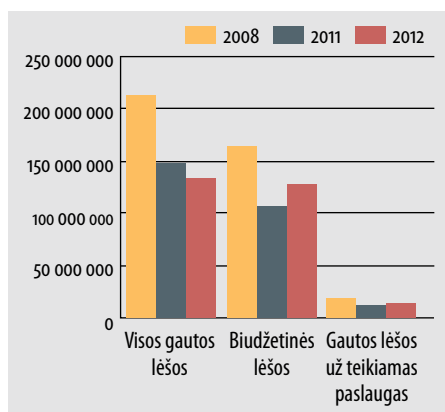
62 *Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos nuostatai*, 2010. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010-10-13 nutarimas Nr. 1469. *Valstybės žinios*, 2010-10-23, Nr. 125-6392. ISSN 1392-4559.

63 N. Keršytės interviu su Lietuvos nacionalinio muziejaus direktorės pavaduotoju Žyginčiu Bučiu, 2012 12 14.

rijos pozicijos dėl muziejų valdymo. Šią aštriai kritikuoja LR Valstybės kontrolė: LR Kultūros ministerija nevykdo pagrindinių *LR Muziejų įstatymo* nurodymų: „Kultūros ministerija nustato nacionalinių ir respublikinių muziejų veiklos vystymo strategiją“, – bet šios strategijos neparengė⁶⁴. 2012 m. LR Valstybės kontrolė pateikė visų pagrindinių muziejų strategijų parengimo ir vykdymo kritiką, taip pat rekomendacijas kluiviniams pašalinti:

- *Muziejų modernizavimo 2007–2015 m. programa* parengta, neatsižvelgiant į Strateginio planavimo metodiką, programoje numatytų uždavinių įgyvendinimui skiriamos nepakankamos lėšos, keičiantis finansinėms galimybėms, programa nepatikslinama, muziejų materialinė bazė atnaujinama, neturint aiškios krypties, išigyjami, saugomi, restauruojami bei konservuojami eksponatai, nesilaikant finansavimo prioritetų. Rekomendavo šią programą atnaujinti, parengti kokybinius reikalavimus muziejų pastatams, ekspozicijoms, valdymą ir paslaugas apibrėžiantį bei restauravimo darbų eiliškumą ir vykdytojus nustatantį dokumentus, suformuoti kvalifikacinius reikalavimus muziejuose dirbantiems specialistams ir užtikrinti jų kvalifikacijos kėlimą;

- *Muziejų vertinimo nuostatų* (patvirtintų 2008 m.) tikslingumas, pagrįstumas – neaiškus, jų taikymo procesas vėluoja 5 metus. Lietuvos muziejų apklausos rodo, kad muziejai nesupranta vertinimo prasmės, nes jis nedaro

Lietuvos muziejų lėšos 2008, 2011, 2012 m. Schema sudaryta N. Keršytės, remiantis muziejų statistika

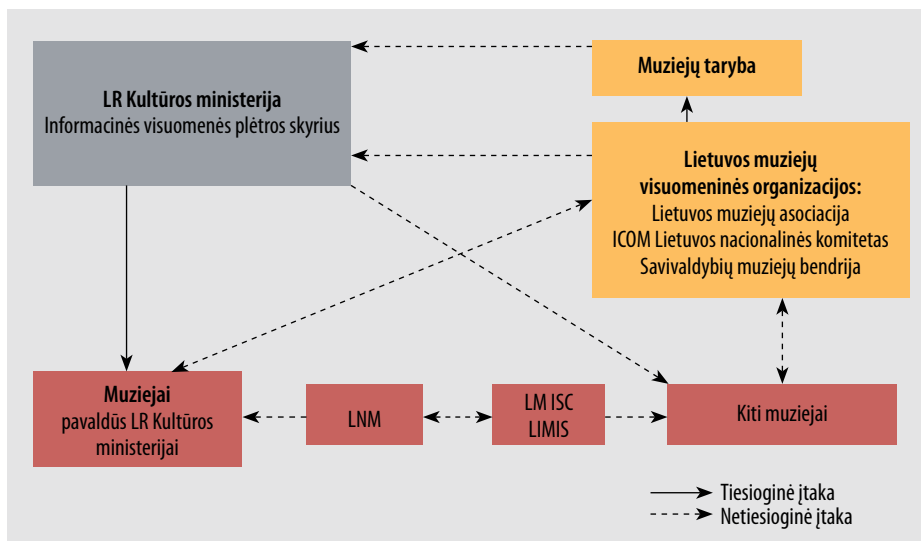
įtakos papildomam finansavimui, kitoms „lengvatoms“ gauti. LR Valstybės kontrolė siūlo pozityviai įvertintiems muziejams teikti prioritetą skirstant projektų finansavimą.

- *Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema (LIMIS)* vėluoja porą metų (pradėta 2009 m., kai šio projekto pradžia buvo numatyta 2007 m.), rekomenduojama ją spartinti.

Tenka pastebėti, kad Lietuvos muziejų valdymo pagrindinių strategijų vykdymo ir jo kuravimo nepakankamą efektyvumą lėmė bendrų šalies ekonominių faktorių ir LR kultūros ministerijos muziejų politikos, IVPS vadybos veikų visuma. Čia bus pabrėžiami tie aspektai, kurie daugiau priklausomi nuo LR kultūros ministerijos, IVPS muziejų valdymo/priežiūros pozicijos. Iki 2013 m. pradžios pasiekti neskaitlingi muziejų vertinimo ir muziejinių vertybių skaitmeninimo rezultatai:

- teįvertinti 3 muziejai (2009 m. Maironio lietuvių literatūros muziejus (195 balai), 2011m. Lietuvos liaudies buities muziejus (124 balai), Lietuvos jūrų muziejus (212 balai)⁶⁵ pagal Muziejų vertinimo nuostatus (juos IVPS specialistai parengė pasirėmę

64 Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolės 2012-01-16 valstybinio audito ataskaita Nr. VA-P-50-1-1 „Ar muziejų modernizavimo 2007–2015 metų programa vykdoma rezultatyviai“ 24 p. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.vkontrolė.lt/failas.aspx?id=2494>

Lietuvos muziejų valdymo sistema 2012 m. pabaigoje. Schema sudaryta N. Keršytės

Didžiosios Britanijos muziejų akreditavimo sistemos, akcentuojančios muziejaus, jo rinkinio valdymo, lankytojams skirtų paslaugų efektyvumą, patirtimi, ir kurie vis dėlto tėra tik nuorodos muziejaus efektyvumo parametru nustatymui, o ne akreditacijos laidavimui). Nuo 2012 m. vertinimas privalomas visiems Lietuvos nacionaliniams ir respublikiniams muziejams, kurių steigėja yra LR kultūros ministerija, o kitiems – savanoriškas. O štai 2012 m. Latvijoje akredituotų muziejų registre jau esama 108 valstybiniai, savivaldybių ir privatūs muziejai, nors Estijoje dar panaši praktika netaikoma.

- suskaitmeninta 543536 eksponatų iš turimų Lietuvos muziejuose 6677212 (pagal 2012 m. statistiką⁶⁵). Atsiliekama nuo latvių, estų muziejų vertybių skaitmeninimo: 2006 m. sukurtas Latvijos *Nacionalinis muziejų kolekcijų katalogas* (lat. *Nacionālā*

65 Įvertintų muziejų sąrašas. *Muziejai ir galerijos*, op. cit.

muzeju krājuma kopkatalogs, NMKK) pateikia beveik visų valstybinių, savivaldybių ir privačių muziejų duomenis⁶⁶, nuo 2010 m. veikianti Estijoje *Muziejų informacinė sistema* (est. *Muuseumide Infosüsteem*, MuIS) skelbia duomenis apie 51 muziejaus daugiau kaip 1, 3 mln. eksponatų⁶⁷. Nors Lietuvoje organizuojant muziejų vertybių skaitmeninimą yra pozityvių rezultatų: įsteigtas nacionalinio Lietuvos Dailės muziejaus filialas (bus savarankiška įstaiga) Lietuvos muziejų informacijos, skaitmeninimo ir LIMIS centras (LM ISC LIMIS), kuris valdo sukūrimą ir įdiegimą Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos⁶⁸.

66 2012 m. *muzejų statistika. Muziejai ir galerijos*, op. cit. *Nacionālā muzeju krājuma kopkatalogs* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.nmkk.lv>

67 *Muuseumide Infosüsteem* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.muis.ee>

68 *Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos*

Vertinant LR kultūros ministerijos, IVPS Lietuvos muziejų valdymo pobūdį, galima dar pareikšti kritikos, tačiau būtina pastebėti ir svarbius pozityvumus. Kažin ar racionalus LR Kultūros ministerijos pavedimas kuruoti išvežtą iš Lietuvos muziejinių vertybių susigrąžinimo bei muziejų darbuotojų kvalifikacijos kėlimo organizavimą ne IVPS, o kitiems skyriams (Saugomų teritorijų ir paveldo apsaugos bei Regionų kultūros). Ji nenumatė muziejų valdymo struktūros pokyčių, reorganizuojant 2012 m. savo struktūrą⁶⁹, priėmus sprendimą įkurti Kultūros tarybą, įgyvendinant Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių siekį demokratizuoti kultūros politikos modelį⁷⁰. LMA laikosi reikštos LR kultūros ministerijai 2005 m. pozicijos dėl nepakankamai efektyvaus Lietuvos muziejų tinklo valdymo (IVPS muziejų reikalų kuravimas yra „struktūriškai kompliktuotas ir neefektyvus“ bei „iš esmės klaidingas ir neturintis analogų kitų Europos Sąjungos valstybių kultūros ministerijose“⁷¹) ir siekia, kad ši sudarytų savarankišką Muziejų skyrių ir užtikrintų efektyvesnį muziejų politikos, tinklo valdymo/ priežiūros formavimą ir vykdymą.

(LIMIS) diegimas Lietuvos muziejuose 2010–2012 m. [interaktyvus]. Lietuvos dailės muziejus [Žiūrėta 2012 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ldm.lt/LDM/Limis.htm>>.

69 2011 metų veiklos ataskaita (2012) [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos Respublikos kultūros ministerija [Žiūrėta 2012 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <www.lrkmlt/go.php/lit/Ataskaitos/223>

70 LIETUVOS Respublikos Seimas. Nutarimas 2010 m. birželio 30 d. Dėl Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių patvirtinimo [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www.pavb.lt/img/news/20100803/DEL_LIETUVOS_KULTUROS_POLITIKOS_KAITOS_GAIRIU_PATVIRTINIMO.pdf

71 Keršytė, N. Lietuvos muziejai: pokyčiai, op. cit., p. 32.

2012 m. LR kultūros ministerijos, IVPS kartu su visuomenėmis muziejų organizacijomis, keletu muziejų ir muziejinių sėkmingas parengimas ir įgyvendinimas valstybinės Muziejų metų programos⁷², ypač LMA, LSMB efektyviai vykdžius projektą „Lietuvos muziejų kelias“, kuriame muziejinės komunikacijos raiškas (parodas, edukacinius renginius) visuomenei pristatė 87 Lietuvos muziejai⁷³, išryškino šiandienos Lietuvos muziejų kūrybiškumo iniciatyvas, dalyvavimo tapatumo raiškos, informacinės visuomenės formavimo procesuose bei atvirojo muziejaus plėtojimo gebas, o taip pat kooperuoto valstybinio su visuomeniniu Lietuvos muziejų valdymo perspektyvumą.

IŠVADOS

XIX–XXI a. pradžioje Lietuvoje muziejų valdymas (muziejų tinklo ir jo valdymo struktūrų, sistemų formavimas, muziejų veiklos priežiūros kuravimas) turi pastovių ir kitusių organizacinių aspektų, kuriuos lėmė politika, ideologija, kelti valdžios ir visuomenės muziejams uždaviniai. Lietuvos okupacijų laikais muziejų valdymo bruožai būdingi okupavusių Lietuvą valstybių muziejų, paveldo valdymui. Laisvoje Lietuvoje sekama tam tikromis muziejų valdymo Vakaruose patirtimis. Tačiau visada tradiciškai muziejų valdymas – valstybinis, kuruojamas valdžios švietimo, kultūros centrinių struktūrų, nors po 1990 m. jam talkina visuomeninės muziejų organizacijos.

72 Muziejų metų programa. Muziejai ir galerijos, op. cit.

73 Muziejų metų programos nacionalinis projektas „Lietuvos muziejų kelias“ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2013 m. gegužės 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.muziejai.lt>

Muziejų tinklo esminiai požymiai: muziejų rūšys, tipai, skaičius, – kinta lemiami politikos, ideologijos, valdžios ir visuomenės interesų muziejams, nors nuo XX a. trečiojo dešimtmečio palaikoma krašto/kraštotyros muziejų tradicija. Vyrauja istorijos muziejų gausėjimo tendencija. Lietuvoje dar tebėra būdingos Lietuvos okupacijų laikų valstybinių muziejų tendencijos – veikia tik keli nevalstybiniai muziejai.

Iki XX a. pabaigos, 1990 m. Lietuvoje muziejų ir paveldo valdymas – aljansinis (VAK, VDKM, KPAĮ, MSPS, MKPAV). XXI a. – siejamas su informacinės visuomenės formavimo, paveldo skaitmeninimo strategijų valdymu, pritaikoma bibliotekų, archyvų ir muziejų valdymo Jungtinės Karalystės, JAV patirtis.

XXI a. „atvirojo“ muziejaus formavimo efektyvumui kliudo muziejų modernizavimo, veiklos vertinimo, nepakankamas teisės reglamentų valdymo efektyvumas.

Visuomeninė profesinė LMA nori savarakiško Muziejų skyriaus, kurio LR kultūros ministerija nesudaro.

Publikacijos autorė mano, kad tradicinį valstybinį Lietuvos muziejų valdymą reikia vis labiau liberalizuoti, suteikiant visuomeninei Muziejų tarybai prie LR kultūros ministerijos platesnes muziejų politikos formavimo pozicijas, žinoma, atnaujinus ir išplėtus šios Tarybos sudėtį ekspertais, tiriančiais ir vertinančiais muziejų, jų komunikacijos organizavimo poreikius. Būtina intensyvuoti muziejų programinę finansavimą (verta atsižvelgti ir į Nyderlandų muziejų subsidijavimo patirtį) ir muziejų teisės bei veiklos integracijos pokyčius pagal kintančius informacinės visuomenės, globalaus pasaulio poreikius. Taip pat svarbu tinkamai reklamuoti Lietuvos muziejų rezultatus, rodiklius, pateikiamus oficialiai LR kultūros ministerijos, LMA ir kitų muziejų organizacijų svetainių bei portalo *Lietuvos muziejai*.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

2011 metų veiklos ataskaita (2012) [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvos Respublikos kultūros ministerija [Žiūrėta 2012 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <www.lrkmlt.lt/go.php/lit/Ataskaitos/223>.

Bartkevičiūtė, Inga, et al. *Šiuolaikinis kultūros įstaigų administravimas ir valdymas: projekto „Lietuvos kultūros darbuotojų kvalifikacijos kėlimo plėtra“ mokymosi medžiaga*. Vilnius: Lietuvos kultūros

darbuotojų tobulinimosi centras, 2007.

Bugailiškis, Pelikšas. Kraštotyros muziejai ir jų uždaviniai. *Gimtas kraštas*, Nr. 3–4, 1935.

Čepaitienė, Rasa. *Laikas ir akmenys. Kultūros paveldo sampratos moderniojoje Lietuvoje*. Vilnius: LII, 2005.

Gečas, Steponas. *Lietuvos muziejinkystės raida 1940–1956 metais*. Disertacija, mašinraštis, 1993.

Glemža, Jonas, Jakučionis, Povilas. *Paminklo-*

saugos raida Lietuvoje. Lietuvos kultūros paveldo restauravimo institucijų 50-mečio konferencijos medžiaga. Vilnius: Savastis, 2001.

Glemža, Jonas. *Paminklosaugos raida Lietuvoje. Kultūros paminklai*, 7. Vilnius: Savastis, 2000, *ICOM Lietuva* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. balandžio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.muziejai.lt>

Ilgalaikio muziejinkų kvalifikacijos tobulinimo nuostatai (2008). Lietuvos Respublikos kultūros

ministro 2008-10-29 įsakymas Nr. IV-508. *Valstybės žinios*, 2008–11–11, Nr. 129-4945. ISSN 1392-4559.

Informacinės visuomenės plėtros skyriaus nuostatai. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2002-09-30 įsakymas Nr. 353, tekstas, *Lietuvos Respublikos kultūros ministerija*.

Informacinės visuomenės plėtros skyriaus vyriausiojo specialisto pareigybės aprašymas. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2011-02-07 įsakymas

- Nr. IV-83, Tekstas, *Lietuvos Respublikos kultūros ministerija*.
- Nastazijos Keršytės interviu su Lietuvos nacionalinio muziejaus direktorės pavaduotoju Žyngintu Būčiu, 2012–12–14.
- Jablonskio, Konstantino, VAK pirmininko, raštas švietimo ministrai, 1931 05, *MAB*, f. 256–18.
- Jokūbaitis, Alvydas, Klimavičius, Raimundas Lietuvos muziejinkystė kryžkelėje. *Muziejai ir paminklai*, 9. Vilnius: Mokslas, 1991.
- Kasperavičius, Julius. Dirbti kūrybiškai, efektyviai. *Muziejai ir paminklai*, 6, LTSR Mokslų akademijos Istorijos institutas, 1984. Kasperavičius, Julius. *Lietuvos TSR muziejai*. Vilnius: Mintis, 1977.
- Key_Concepts_of_Museology* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. gegužės 10 d.]. Prieiga per internetą: http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Key_Concepts_of_Museology/Museologie_Anglais_BD.pdf
- Keršytė, Nastazija. Antano Smetonos lituanistikos institutas – Lietuvos kultūros palikimo saugotojas. *Lituanistica*, 1996, nr. 3, p. 63–75.
- Keršytė, Nastazija. Centrinis valstybės archyvas 1919–1940 metais. *Lietuvos istorijos metraštis*. 1995 metai. Vilnius, 1956.
- Keršytė, Nastazija. Kultūros paminklų apsaugos įstaiga Lietuvoje. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Kultūros paveldo centras, 2001.
- Keršytė, Nastazija. Lietuvos kultūros paveldo globos, organizuotos carinės Rusijos XIX amžiaus antroje pusėje, aspektai. *Kultūros paminklai*, 12. Vilnius: Savastis, 2005.
- Keršytė, Nastazija. *Lietuvos muziejai : pokyčiai ir tęstinumas*: mokomoji knyga. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2007.
- Keršytė, Nastazija. *Lietuvos muziejai iki 1940 metų. Lietuvos muziejų raida XVI–XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003.
- Keršytė, Nastazija. *Lietuvos muziejinkystės raida 1918–1940*, Disertacija, mašinraštis, Vilniaus universitetas, Naujosios istorijos katedra, 1994.
- Keršytė, Nastazija. Muziejai Vilniuje 1939–1941 metais. *Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1939–1945*. Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 176–191.
- Keršytė, Nastazija. Paminklų globos sampratos ir teisiniai projektai Lietuvoje 1918–1940 metais. *Liaudies kultūra*, 1996, nr. 3.
- Keršytė, Nastazija. Valstybės Archeologijos komisija. *Baltų archeologija*, 1996, nr. 2(9).
- Keršytė, Nastazija. Vytauto Didžiojo Kultūros muziejus – Lietuvos centrinė kultūros paveldo globos įstaiga 1936–1940 metais. *Mūsų praeitis*, nr. 5, Vilnius: Lietuvos istorijos draugija, Lietuvos istorijos institutas, 1998.
- Keršytė, Nastazija. Vilniaus senienų muziejaus ir Vilniaus viešosios bibliotekos paveldo globos misija. *Imperinis Vilnius (1875–1918): kultūros riboženkliai ir vietinės tapybės*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- Keršytė, Nastazija. Vilniaus senienų muziejaus vertybių sugražinimo iš Rusijos problemos. *Knygotyra*, 56. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.
- Kultūros politikos įgyvendinimas dalinai finansuojant programas ir projektus: valstybinio audito ataskaita*, 2009 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga per internetą: http://www.vkontrole.lt/failas_senas.aspx?id=3336
- Kultūros švietimo įstaigų komiteto prie Lietuvos*
- TSR Ministrų Tarybos pirmininko įsakymas Nr. 218 Dėl Respublikos kraštotyros muziejų darbo*, 1952 07 23, mašinraštis, LLMA, f. 342, ap.1, b.104, l. 21–32.
- Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos (LIMIS) diegimas Lietuvos muziejuose 2010–2012 m.* [interaktyvus]. Lietuvos dailės muziejus [Žiūrėta 2012 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ldm.lt/LDM/Limis.htm>.
- Lietuvos kultūros ir švietimo ministerijos kolegijos nutarimas nr.12 „Dėl Lietuvos kultūros instituto, Liaudies kultūros centro, Lietuvos kultūros palikimo studijų centro sujungimo“, 1992-02-24, *Lietuvos valstybės naujasis archyvas*, f. 48, ap. 1, b. 289, lap. 28–29.
- Lietuvos muziejinkinkų draugijos įstatai. *Muziejai ir paminklai*, 9. Vilnius: Mokslas, 1991.
- Lietuvos muziejų asociacija* [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2012 m. balandžio 27d.]. Prieiga per internetą: <http://www.muziejai.lt>
- Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos nuostatai, 2010. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010-10-13 nutarimas Nr. 1469. *Valstybės žinios*, 2010-10-23, Nr. 125-6392. ISSN 1392-4559.

Lietuvos Respublikos kultūros ministro įsakymas Dėl pavedimo Lietuvos nacionaliniam muziejui rinkti Muziejų veiklos metines statistines ataskaitas už 2012, 2012–11–15 Nr. IV-766 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. gruodžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkmlt.go.php/lit/Del_pavedimo_Lietuvos_nacionaliniam_muzi/520

Lietuvos Respublikos Muziejų įstatymas, 1995 m. birželio 8 d. Nr. I-930 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www.istatymas.lt/istatymai/muziejju_istatymas.htm

Lietuvos Respublikos Seimas. Nutarimas 2010 m. birželio 30 d. Dėl Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių patvirtinimo [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. rugpjūčio 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www.pavb.lt/img/news/20100803/DEL_LIETUVOS_KULTUROS_POLITIKOS_KAITOS_GAIRIU_PA-TVIRTINIMO.pdf

Lietuvos Respublikos Valstybės kontrolės 2012-01-16 valstybinio audito ataskaita Nr. VA-P-50-1-1 „Ar muziejų modernizavimo 2007–2015 metų programa vykdoma rezultatyviai“ 24 p. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga

per internetą: <http://www.vkontrolė.lt/failas.aspx?id=2494>

Lietuvos savivaldybių muziejų direktorių bendrija [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. balandžio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.muziejai.lt>

Lietuvos TSR Kultūros paminklų apsauga. Kaunas: Kultūros paminklų apsaugos įstaiga. 1940, 19 p.

Mačiulis, Dangiras. Valsybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais. Vilnius: LII, 2005.

Muuseumide Infosüsteem [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.muis.ee>>

Muziejai ir galerijos [interaktyvus]. [Žiūrėta 2013 m. gegužės 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkmlt/index.php?3171083922>

Muziejų metų programos nacionalinis projektas „Lietuvos muziejų kelias“ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2013 m. gegužės 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.muziejai.lt>

Muziejų modernizavimo 2007–2015 metų programa. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007-03-14 nutarimas Nr. 275. Valsybės žinios, 2007-03-24, Nr. 34–1238. ISSN 1392-4559.

Muziejų Tarybos nuostatai [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2012 m. balandžio 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.muziejai.lt>

Muziejų vertinimo nuostatai. Lietuvos Respublikos kultūros ministro 2008-08-27 įsakymas Nr. IV-429. Valsybės žinios, 2008-09-02, Nr. 100-3872. ISSN 1392-4559.

Nacionālā muzeju krājuma kopkatalogs [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.nmkk.lv>

Pagrindiniai muziejų darbo rodikliai 1987, 1988, 1989 m. Muziejai ir paminklai, 9. Vilnius: Lietuvos kultūros paveldo mokslinis centras, 1991.

Račkauskas, Kazys. Kraštotyros sąjūdis Lietuvoje 1961–1986. Vilnius, 1987.

Samavičius, Romaldas. Pagrindinės Tarybų Lietuvos muziejų raidos tendencijos. Vilnius: Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi institutas, 1989.

The Lund Principles: Conclusions of Experts meeting [interaktyvus]. Lundas, Švedija, 2001-04-04 [Žiūrėta 2012 m. rugsėjo 11 d.]. Prieiga per internetą: ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/ist/docs/digicult/lund_principles-en.pdf

VAK raštas Švietimo ministerijai, 1930 11 24, LKP MCA, f. 1, ap. 1, b. 93, l. 474–476; VAK posėdžio protokolas, 1931 06 13, ten pat, b. 96, l. 125; VAK išlaidos 1932 m., ten pat, b. 93, l. 470; VAK išlaidos 1933 m., ten pat, l. 168; VAK posėdžio protokolas 1934 06 13, ten pat, b. 95, l. 160.

Музееведение. Музеи исторического профиля. Под редакцией проф. К. Г. Левыкина и проф. В. Хербста. Москва: Высшая школа, 1988. Музейное дело России. Под общей редакцией проф. Каулен М. Е. (ответственный редактор), Коссовой И. М., Сундиевской А. А. Москва: Академия переподготовки работников искусства культуры и туризма, Российский институт культурологии МКРФ, 2003.

Мешкаускаене, М., Заместитель министра культуры Литовской ССР. Сводка годовых отчетов музеев системы министерства культуры Литовской ССР за 1955 г., машинописный авторизованный тапсаимайс рашалу, LLMA, f.342, ap. 1, b.429, l.1.

Справка о положении музеев в Литовской ССР, 1949–1950 г., машинописный, LLMA, f. 476, ap. 1, b. 7, l. 1.